

บทที่ 4

ผลของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา และเพื่อศึกษาวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา การรายงานผลของการวิจัยได้มาจากการวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 3 ส่วน คือ การศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค และวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน โดยการสังเกต การสัมภาษณ์เจาะลึกหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นชาวบ้าน จำนวน 4 คน เป็นพระภิกษุ จำนวน 1 รูป และผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้ป่วยที่ใช้เป็นกรณีศึกษาที่เคยรับบริการการรักษาที่หมอพื้นบ้าน จำนวน 1 ราย และการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ภูมิปัญญาในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค และเอกสารความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา โดยนำเสนอในภาพรวมตามประเด็นที่ศึกษาหลัก ดังนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา
2. วิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

สมัยโบราณเมื่อเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยคนเราก็ต้องหาวิธีรักษาตนเองและครอบครัวเท่าที่จะทำได้ ในขั้นแรกได้อาศัยพืชชนิดต่าง ๆ ตามแต่จะหาได้นำมาใช้เป็นยาต่อมาเมื่อมีความสังเกตและประสบการณ์มากยิ่งขึ้น จึงสามารถรู้จักใช้ตัวยามากขึ้น เช่น สังเกตจากการรักษาตัวของสัตว์ตลอดจนผลดีผลเสียของสมุนไพรที่มีต่อสัตว์และคน เดิมมีการใช้ยาจากพืชโดยไม่มี การคัดแปลงแต่อย่างใด กล่าวคือใช้ทั้งต้นหรือใช้ส่วนของพืชมากิน ทาหรือพอก ต่อมาจึงมีวิวัฒนาการในการใช้ยาสมุนไพร โดยการต้ม การชง การคองด้วยเหล้า การทำยาผง ยาเม็ด เก็บไว้ใช้นาน ๆ ควบคู่กันไปกับการรู้จักใช้วิธีต่าง ๆ ของสัตว์ และแร่ธาตุมาเป็นยาด้วย ซึ่งเป็นที่มาของการใช้ยาแผนโบราณ

ในทุกวันนี้ (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนไทย โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่ม 9, 2512)

การใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านในการรักษาโรคลักปิดลักเปิด ยังคงเป็นเรื่องปกติของสังคมไทย ที่ปฏิบัติติดต่อกันมาตั้งแต่ดั้งเดิมซึ่งมีผลมาจากความเชื่อ และความทดลองนำเอาวัสดุในท้องถิ่น ที่พอจะหาได้มาใช้ประโยชน์ในการบำรุงรักษาโรคลักปิดลักเปิดต่าง ๆ ตามวิถีชีวิตพื้นบ้าน ซึ่งในปัจจุบัน แม้ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความก้าวหน้าขนาดไหนก็ตาม แต่ประชาชน ก็ยังอาศัยยาสมุนไพรพื้นบ้านเป็นยารักษาโรคลักปิดลักเปิดอยู่ (สิมา อนุรักษ์ และประชิด สกณะพัฒน์, 2551) ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น ตามพื้นฐานความเชื่อ ประสบการณ์ สภาพวิถีชีวิต และสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ

จากการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอำเภอ บางกล้า จังหวัดสงขลา พบว่า หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา มีความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 4 เรื่องหลัก ๆ ด้วยกัน ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย ความเชื่อเกี่ยวกับตัวยาสมุนไพรที่นำมาใช้ในการรักษาโรค ความเชื่อเกี่ยวกับการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรค และความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมหลังการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย

1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์กับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย

คำว่า ไสยศาสตร์ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้ความหมายว่า ตำราทางไสยศาสตร์ วิชาทางไสย โดยได้ให้ความหมายของคำว่า “ไสย” ว่า ลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนตร์ คาถา ซึ่งได้มาจากพราหมณ์ และพระยาอนูมานราชชนได้ให้ความหมายคำว่า “ไสยศาสตร์” ไว้ว่า หมายถึง ความเชื่อด้วยความรู้สึกเกรงขามในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติ หรือสิ่งลึกลับไม่สามารถจะทราบได้ด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์และสิ่งนั้นอาจให้ดี หรือให้ร้ายแก่ผู้ที่เชื่อก็ได้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2549) นอกจากนี้ เทพย์ สาริกบุตร (2550) ได้กล่าวถึงไสยศาสตร์ ไว้ว่า “ไสยศาสตร์” เป็นวิทยาการที่ว่าด้วยเรื่องเวทมนตร์ คาถาแลเลขยันต์ มิใช่ว่าจะมีเฉพาะชาติไทยเราเท่านั้น แต่มีประจำอยู่ทุกชาติ

โลกในแนวคิดไสยศาสตร์มิได้ประกอบขึ้นเพียงสรรพสิ่งที่เป็นวัตถุธาตุคงที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมทางกายภาพเท่านั้น หากแต่ยังมีด้านที่เป็นนามธรรมอันประกอบขึ้นด้วยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่กำหนดและบงการความเป็นไปของชีวิตและธรรมชาติทั้งปวง อำนาจเหล่านี้แฝงเร้น

และสิ่งสถิตอยู่ในสรรพสิ่งทุกหนทุกแห่ง โดยมีชื่อเรียกขานต่าง ๆ กันไปในแต่ละท้องถิ่น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2549) เป็นต้น

จากการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์กับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา พบว่า หมอพื้นบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์กับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย เช่นเดียวกับบุคคลทั่ว ๆ ไปอย่างไรก็ตามความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์กับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา จะมีความลึกซึ้งและสลับซับซ้อนมากกว่าบุคคลทั่ว ๆ ไปเช่น ความเชื่อเกี่ยวกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับเวทมนตร์ และคาถาอาคม ซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้

1.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

1) ผีบ้าน ผีเรือน ผีเจ้าที่ ผีเจ้าป่าเจ้าดง รุกขเทวดา ผีเหล่านี้ หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา เชื่อว่า เป็นผีฝ่ายดี เป็นผีศักดิ์สิทธิ์ที่คอยคุ้มครองดูแลรักษาสถานที่ต่าง ๆ เช่น บ้านเรือน เรือกสวน ไร่ นา ป่าไม้ ต้นไม้ ที่อยู่อาศัย เป็นต้น ซึ่งผู้อยู่อาศัยและทำมาหากินในที่นั้น จะต้องทำพิธีเช่นไหว้ บูชา และขอขมาเป็นประจำทุกปี หากไม่ประกอบพิธีตามอย่างที่บรรพบุรุษเคยปฏิบัติสืบต่อกันมา อาจถูกผีเจ้าที่ลงโทษ ทำให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยในลักษณะต่าง ๆ ได้ เช่น เชื้อมซึม ปวดหัว ปวดท้อง ปวดตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายโดยไม่ทราบสาเหตุ ดังที่จำลอง สะกะพันธ์ (2554) ได้กล่าวว่า

“ผมจะไหว้เจ้าแต่ทั้งเถรีนแล้วจะเถรีสวนในเดือนหกทุกปี ไม่หอนขาด นอกจากไหว้ของตัวเองแล้ว ลางที่โหมเถโหยแม่ ๆ ชะมาหาให้ไปไหว้ให้โหยะมั่งกัน โลกไหว้ทุกปี ถ้าไม่ไหว้เดียวเจ้าเถีลงโทษเอาได้”

แปล: ผมจะทำพิธีไหว้เจ้าที่ ทั้งที่บ้านและที่สวนในเดือนหกทุกปีไม่เคยขาด นอกจากทำพิธีไหว้เจ้าที่ของตนเองแล้ว บางครั้งญาติที่มีบ้านอยู่ใกล้ ๆ กัน ก็มาหาให้ไปทำพิธีไหว้เจ้าที่ให้เขาด้วย ซึ่งต้องไหว้เป็นประจำทุกปี ถ้าไม่ไหว้จะถูกเจ้าที่ลงโทษได้

2) ผีครุหมอยา ผีครุโนรา ผีตายาย เป็นผีฝ่ายดี เป็นผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วที่คอยคุ้มครองรักษา ดูแลทุกข์สุขของลูกหลาน แต่หากบุคคลใดกระทำการสิ่งใดที่ล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ และไม่แสดงถึงความเคารพ หรือกระทำการสิ่งใดอันก่อให้เกิดความไม่พอใจ และไม่ทำพิธีเช่นไหว้บูชาให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี ผีเหล่านี้ก็อาจบันดาลให้เกิดเคราะห์กรรมหรือความเจ็บป่วยขึ้นได้ ดังที่ สุภาพ รุปลักษ์ (2554) ได้กล่าวว่า

“พิธีไหว้ครุหมอนหิน โถกทำทุกปี อันแหละ ในวันหัดแรกในเดือนหกชั้น ถ้าไม่ทำ
เดี๋ยวครุหมอนอีตกเอา”

แปล: พิธีไหว้ครุหมอนยา จะต้องทำเป็นประจำทุกปี ในวันพฤหัสบดีแรกของเดือนหก
ถ้าไม่ทำจะถูกครุหมอลงโทษได้

เช่น ทำให้มีอาการเชื่อมซึม เจ็บขริม จี้เก็จทำงาน พุดจาเพื่อเจ้อ
ววนเหมือนคนสติไม่ดีหรือเกิดอาการเจ็บป่วยในลักษณะต่าง ๆ โดยไม่ทราบสาเหตุ (หมอฟันบ้าน
เรียกอาการเหล่านี้ว่า ถูกครุหมอนหัก หรือครุหมอลงโทษ) การรักษาจะต้องทำการขอขมาหรือเช่น
ไหว้บูชาให้ถูกต้องตามประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งมีเครื่องเช่นไหว้บูชาประกอบด้วย
สิ่งของ 12 อย่าง เรียกว่า เครื่อง 12 ได้แก่ หมากพลู ข้าวตอก ดอกไม้ ธูปเทียน ขนมนแดง ขนมหาว
ถั่วงา หัวหมูหรือ ไก่ทั้งตัว กล้วย อ้อย เหล้า และแป้งจันทน์มันหอม (สุภาพ รุสปีภย์, 2554)

3) ผีปลัก เป็นผีฝ่ายร้าย ที่เป็นผีหรือวิญญาณของสัตว์ใหญ่ที่คอย ให้อภัย
โดยเฉพาะคนที่อยู่ในเคราะห์หรือมีเคราะห์หรือช่วงเวลาที่ว่างเหวดารักษาตัว ดังที่ พระครูทิม
ธมฺมวฑฺฒโ (2553) กล่าวว่า ปลัก คือ แหล่งน้ำ ที่เป็นแอ่งหรือหลุมที่มีน้ำขังและมีโคลนตมที่เป็นที่
ลงอาบน้ำ เล่นน้ำ หรือเป็นทางเดินขึ้นลงของสัตว์ป่า โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง แรด หมูป่า เป็น
ต้น สัตว์เหล่านั้น ก็จะถ่ายมูล ถ่ายปัสสาวะ ซึ่งเป็นสิ่งของสกปรกโสโครกลงในปลักนั้น และเมื่อ
สัตว์เหล่านั้นตายไปวิญญาณที่ไม่ได้ไปผูกไปเกิดก็จะกลายเป็นผีฝ่ายปลักอยู่ ณ ที่นั้น หากมีใครไป
ตัดไม้ โคนไม้หรือไปทำสิ่งใด ๆ ในบริเวณนั้น จำต้องประกอบพิธีกรรม หรือทำการขอขมาก่อน
หากมิฉะนั้นแล้วถ้าคนที่ไปตัดไม้ โคนไม้ หรือไปทำสิ่งใด ๆ กำลังอยู่ในเคราะห์ มีเคราะห์หรืออยู่
ในช่วงเวลาที่ว่างเหวดารักษาตัวอาจได้รับอันตรายหรือเจ็บป่วยได้ แม้ไม่เกิดกับตัวเองแต่อาจจะเกิด
กับคนใกล้ชิด เช่น ลูก เมีย พ่อ แม่ พี่ น้อง ที่กำลังมีเคราะห์ได้ ผู้ป่วยที่ถูกผีปลักลงโทษมักจะมี
อาการเจ็บป่วยแปลก ๆ เช่น ปวดท้อง ปวดหัว โดยไม่มีสาเหตุ หรือบางรายมีอาการเชื่อมซึม กินไม่ได้
นอนไม่หลับ เหมือนคนเสียดสี วิธีการรักษาผู้ป่วยที่ถูกผีปลักลงโทษ จะต้องให้หมอที่มีวิชาเกี่ยวกับ
เวทมนตร์ คาถา อาคมที่เก่ง ๆ เป็นผู้รักษาเท่านั้น

4) ผีไซ้ เป็นผีฝ่ายร้ายที่ถูกหมอผีหรือผู้มีวิชาอาคมบังคับให้มาคอยรับใช้
คนให้ไปกระทำในสิ่งที่ไม่ดี ดังที่ พระครูทิม ธมฺมวฑฺฒโ (2553) ได้กล่าวไว้ว่า ผีไซ้ เป็นผีหรือวิญญาณ
ของผีตายโหง ผีตายทั้งกลมหรือผีตายตกถูกที่ยังไม่ได้ไปผูกไปเกิด ซึ่งหมอผีหรือผู้ที่รำเรียนวิชา
ทางด้านไสยศาสตร์ที่ไม่มีคุณธรรม ไซ้เวทมนตร์ คาถา อาคม ที่รำเรียนมา เรียกหรือบังคับเอาผี

หรือวิญญาณนั้นมาเพื่อคอยรับใช้คน ให้ไปทำสิ่งที่ไม่ดี ที่ชั่วร้าย เช่น ให้ไปเบียดเบียน ทำร้ายคนให้ได้รับความเจ็บป่วยในลักษณะต่าง ๆ ตามแต่หมอผีนั้นจะสั่ง และหมอผีก็จะขู่บังคับไว้ว่าห้ามบอกใครโดยเด็ดขาดว่าตนเป็นคนสั่งให้ทำ หากไม่เชื่อฟัง ผีใช้ก็จะได้รับความเดือดร้อนต้องถูกลงโทษจากหมอผี ในขณะที่เดียวกันหากหมอผีไม่ได้เรียนรู้วิธีการป้องกันตนเอง ผีใช้ก็อาจจะกลับมาทำร้ายตนเองได้เช่นกัน และหากบุคคลใดถูกผีใช้เบียดเบียนหรือทำร้าย ก็จะต้องแก้ไขหรือรักษาด้วยวิธีการใช้คาถา อาคมของผู้มีความรู้จริงในทางไสยศาสตร์เท่านั้น

5) ผีชินหรือชิน เป็นผีหรือสิ่งชั่วร้ายที่เกิดจากฟ้าผ่าเมื่อไม่ได้รับการเซ่นไหว้บูชา บวงสรวง ต่อมาจึงกลายเป็นชิน ดังที่ พระครูทิม ฐมฺมวฑฺฒโณ (2553) ได้กล่าวว่า ชินเกิดจากการที่ฟ้าผ่าสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง หากสถานที่ที่โดนฟ้าพ้านั้นไม่ได้รับการเซ่นไหว้ บูชา บวงสรวง ในระยะเวลา 3 ปี สถานที่นั้น หรือบริเวณนั้นก็จะกลายเป็นชิน ซึ่งมี 3 ลักษณะด้วยกัน กล่าวคือ

ก. ชินอากาศ ภูเขา มีลมพัดยอดไม้ตรงบริเวณที่เคยถูกฟ้าผ่าอย่างรุนแรง โดยไม่มีสาเหตุ แสดงว่าที่บริเวณตรงนั้นมีหรือเป็นชินอากาศ

ข. ชินดิน ถ้าสังเกตเห็นดินบริเวณตรงที่เคยถูกฟ้าผ่า ขึ้นตะไคร่ มีสีเขียวคล้ำดำ แสดงว่าบริเวณนั้นมีหรือเป็นชินดิน

ค. ชินไฟ ภูเขา บริเวณตรงที่เคยถูกฟ้าผ่ามีแสงไฟในเวลากลางคืนโดยไม่ทราบสาเหตุ แสดงว่าบริเวณนั้นมีหรือเป็นชินไฟ

ผีชินหรือชิน หมอพื้นบ้านเชื่อว่าเป็นผีหรือสิ่งชั่วร้ายที่คอยให้โทษ โดยเฉพาะคนที่อยู่ในเคราะห์หรือมีเคราะห์ เพียงแค่ไปพบ ไปเห็น หรือไปทำการสิ่งใด ๆ ที่เป็นการล่วงละเมิด โดยไม่ประกอบพิธีกรรมเพื่อขอขมาก่อน ก็อาจก่อให้เกิดความเจ็บป่วย อย่างใดอย่างหนึ่งได้ เช่น ปวดท้อง ปวดศีรษะ เชื่อมซึมเหมือนคนสติไม่ดี เป็นต้น วิธีการรักษาจะต้องรักษาด้วยการใช้คาถาและประพรมน้ำมันต์หรือรดน้ำมันต์จึงจะหาย (พระครูทิม ฐมฺมวฑฺฒโณ, 2553)

1.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับ เวทมนตร์ และคาถาอาคม

หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่า ความเจ็บป่วยบางอย่างอาจเกิดจากการกระทำของบุคคลที่มีวิชาอาคม หรืออำนาจทางไสยศาสตร์ เวทมนตร์ และคาถาที่ไม่หวังดีก็มี ดังที่ จำลอง สະกะพันธ์ (2554) ได้กล่าวว่า

“บางคนเชื่อว่าเที่ยวไม่บายไม่ไหว โห้ยั้ง เพราะ โลกคุณ โลกของเธอกำลังจะยัง”

แปล: ผู้ป่วยบางคนที่มีอาการเจ็บป่วยอยู่นั้น เป็นเพราะถูกคุณไสยที่เขากระทำก็มี

และในทางกลับกัน เวทมนตร์ และคาถาอาคม สามารถช่วยให้การรักษาอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ หายได้เร็วขึ้น ดังที่ สุภาพ รุปลักษณ์ (2554) ได้กล่าวว่า การรักษาอาการเจ็บป่วยเกี่ยวกับกระดูกและเส้นเอ็นนั้น นอกจากใช้น้ำมันสมุนไพรในการนวดหรือทาแล้ว สิ่งที่ต้องใช้ควบคู่กับน้ำมันสมุนไพรมาตลอดคือเวทมนตร์และคาถาอาคม เนื่องจากช่วยให้กระดูกที่แตก หักหรือเส้นเอ็นที่พิการหายได้เร็วขึ้น

1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์กับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย

คำว่า “โหราศาสตร์” มีที่มาจากคำสันสกฤตว่า “โหรา” แปลว่า “ส่วนที่ 24 แห่ง” “อโหราตร์” “อโหราตร์” ตรงกับคำมคธว่า “อโหริตตะ” ซึ่งคำว่า “อโหริตตะ” แปลว่า “วันกับคืน” หรือ “24 ชั่วโมง” ฉะนั้น “โหรา” จึงแปลว่า ชั่วโมง หรือ โมงยาม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547) โหราศาสตร์ เป็นแนวคิดที่เชื่อว่า สรรพสิ่งในสากลจักรวาลล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงกันด้วยเงื่อนไขความสัมพันธ์ที่ไม่อาจหยั่งรู้ได้ด้วยสามัญสำนึกปกติของมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของสรรพสิ่งเป็นไปตามวิถี หรือชะตาที่ถูกกำหนดโดยตำแหน่งแห่งที่ของมันเป็นเองในห้วงแห่งความสัมพันธ์ของจักราศรี โหราศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ตำแหน่งแห่งที่และความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจกับภาวะที่ดำรงอยู่และทำนายวิถีแห่งการเปลี่ยนแปลงคลี่คลายในอนาคตของสิ่งนั้น ๆ และเชื่อว่ามิติของความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งสัมพันธ์กับ ฤกษ์ยาม หรือเวลา และตำแหน่งแห่งที่หรือทิศ อันจะเป็นตัวกำหนดว่าสิ่งต่าง ๆ จะเป็นไปอย่างสิริมงคล หรือเคราะห์ ซึ่งทั้งหมดนี้ปรากฏอยู่ในวิถีแห่งการโคจรของดาวเคราะห์ต่าง ๆ และสุริยคติที่เคลื่อนไหวไปในห้วงแห่งจักราศรี (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2549)

จากการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์กับการเกิดโรคและความเจ็บป่วยของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา พบว่า หมอพื้นบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์กับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วยใน 2 ลักษณะด้วยกัน คือ ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม วัน เวลา และทิศ และความเชื่อเกี่ยวกับเคราะห์กรรมและโชคชะตา ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1.2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม วัน เวลา และทิศ

หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา มีความเชื่อว่า การจะทำการสิ่งใด ทุกครั้งไปจำเป็นต้องดูฤกษ์ยาม วันเวลา และทิศ ให้ดีเสียก่อน ดังที่ จำลอง สะกะพันธ์ (2554) ได้กล่าวว่า การดูฤกษ์ยาม วันเวลา และทิศ ก่อนทำการใด ๆ นั้น จะช่วยให้บุคคลนั้น ๆ มีสติ ไม่ประมาท ทำให้การงานสิ่งใด ๆ ที่ทำนั้นประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี หากทำการสิ่งใดโดยไม่ดูฤกษ์ยาม วันเวลา และทิศให้ดีก่อน อาจก่อให้เกิดความวิบัติ สูญเสีย หรือเกิดสิ่งเลวร้าย หรือสิ่งที่เป็นอุปมงคลแก่ชีวิต นอกจากนี้ หมอพื้นบ้านยังเชื่อว่า ฤกษ์ยาม วัน เวลา และทิศ มีอิทธิพลต่อสุขภาพและ

ความเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์ ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวว่า เวลาเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค เช่น หัวรุ่ง (ย่ำรุ่ง) เวลา 06.00 น. ถึง 10.00 น. เป็นช่วงเวลาที่เสมหะ (เสลด) กระทำโทษ ถ้าจะไข้หรือน้ำกระสายยาในการรักษา ก็จะต้องมีรสเปรี้ยวแทรก เวลา 10.00 น. ถึง 14.00 น. เป็นช่วงเวลาที่ดีกระทำโทษ ถ้าจะไข้หรือน้ำกระสายยาในการรักษา ก็จะต้องมีรสขมเย็นแทรก เวลา 14.00 น. ถึง 18.00 น. เป็นช่วงเวลาที่ลมกระทำโทษ ถ้าจะไข้หรือน้ำกระสายยาในการรักษา ก็จะต้องมีรสร้อนแทรก และในเวลากลางคืน ในช่วงเวลาเดียวกันก็จะมีลักษณะของ เสมหะ ดี และลม กระทำโทษเหมือนกัน ก่อนการรักษาหรือการวางยาให้ผู้ป่วยทุกครั้ง หมอจำเป็นต้องพิจารณาเกี่ยวกับ ฤกษ์ยาม วันเวลา ให้ละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อน ก่อนที่จะทำการวางยารักษา มิฉะนั้นแล้วอาจเป็นโทษ และอันตรายแก่ผู้ป่วยถึงชีวิตได้ และนอกจากนี้ จำลอง สะกะพันธ์ (2554) กล่าวว่า ในขณะที่ทำการรักษาผู้ป่วย หมอจะต้องนั่งหรือยืนหันหน้าให้ถูกต้องตามทิศ ตามวัน เช่น วันเสาร์ ทิศพิทลวงอยู่ทิศอาคเนย์ ทิศหลาวเหล็กอยู่ทิศตะวันออก หมอต้อง ไม่นั่ง หรือยืนหันหน้าไปทางทิศพิทลวง หรือทิศหลาวเหล็ก เชื่อว่า จะทำให้การรักษาโรคในครั้งนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้ป่วยมีโอกาสหายจากโรคหรืออาการเจ็บป่วยได้สูงขึ้น เป็นต้น

1.2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับเคราะห์กรรม และโชคชะตา

จำลอง สะกะพันธ์ (2554) ได้กล่าวว่า เคราะห์กรรมและโชคชะตาของบุคคล มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการกระทำหรือกรรมในอดีตของบุคคลคนนั้นตามหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการหมุนหรือ โคจรของระบบดวงดาวต่าง ๆ บนท้องฟ้า หากบุคคลใดอยู่ในเคราะห์ หรือกำลังมีเคราะห์ หรือชะตาตกกระทำการสิ่งใดมัก ล้มเหลว ไม่ประสบความสำเร็จ และมักจะพบเจอแต่สิ่งที่ไม่ดีที่เกิดขึ้นกับชีวิต หรือบางคนอาจได้รับความเจ็บป่วยในลักษณะต่าง ๆ หรือถึงกับเสียชีวิตได้ ถือเป็นการชดใช้กรรมที่ได้กระทำความในอดีตชาติ ดังนั้นบุคคลใดที่อยู่ในเคราะห์ กำลังมีเคราะห์ หรือชะตาตกจึงต้องดำเนินชีวิตและใช้ชีวิตด้วยความระมัดระวังเป็นพิเศษ ซึ่งจะต้องให้หมอผูกดวงชะตาจาก เวลา วัน เดือน ปีเกิดของผู้คนนั้นว่าช่วงใดเวลาใดที่มีเคราะห์ หรือชะตาตก ดีร้ายอย่างไร ถ้าพบว่า เคราะห์ไม่ดี หรือชะตาตกก็ต้อง ทำบุญ ทำทานให้มาก หรือทำพิธีสะเดาะเคราะห์ แก่เคราะห์ ต่อชะตา เสริมดวงชะตา จึงจะทำให้ชีวิตหรืออาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ดีขึ้น นอกจากนี้ จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวว่า ในการรักษาผู้ป่วยนอกจากประสบการณ์ความเชี่ยวชาญในวิธีการรักษาของหมอ การประพฤติปฏิบัติตนของผู้ป่วย และการคอยดูแลเอาใจใส่ของผู้ดูแลพยาบาลแล้ว สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จะทำให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วยได้เร็ว หรือหายช้าหรือไม่หายได้นั้น ยังขึ้นอยู่กับ เคราะห์กรรม และโชคชะตาของบุคคลคนนั้นด้วย ดังคำให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

“ก่อนอีรักษาทุกหน ฉานจะแหลงกับคนไม่บาย เหรอว่าญาติเฒ่ามาหาโยะว่า การรักษาหนนี้อีหายเร็ว หายแซ หายหรือไม่หายฉานจะบอกไม่ได้สุดแล้วแต่ บุญแต่กรรมของแต่ละคนเถ่ามา ถ้าได้ทำบุญต่กบาตรถวายสังฆทานแล้วจะ กรวดน้ำ แม่เมตตาอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับเจ้ากรรมนายเวร ไหรเสียมั่งจะ น่ว่าพออิช่วยได้มั่งไม่มากจะน้อย”

แปล: ก่อนการรักษาทุกครั้ง ผมจะพูดกับผู้ป่วยหรือญาติของผู้ป่วยที่มาหาเป็นประจำว่า การรักษารั้งนี้จะหายเร็ว หายช้าจะหาย หรือไม่หายนั้น ผมไม่สามารถบอกได้ สุดแต่บุญกรรม ของแต่ละคนที่ทำมา ถ้าได้ทำบุญต่กบาตรถวายสังฆทาน และกรวดน้ำแม่เมตตา อุทิศส่วนบุญส่วนกุศล ให้กับเจ้ากรรมนายเวรเสียบ้าง ก็อาจจะช่วยให้อาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ดีขึ้น ได้บ้างไม่มากก็น้อย

1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับธาตุ 4 กักับการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย

“ธาตุ” ตามแนวคิดไทยนั้น (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2549) มีความหมาย ที่แตกต่างไปจากคำว่า “ธาตุ” ในความหมายตามนิยามในวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ที่หมายถึงสารบริสุทธิ์ ที่ประกอบขึ้นด้วยอะตอม ชนิดเดียวโดยที่ไม่มีสารอื่นใดเจือปน เช่น ธาตุโซเดียม ธาตุออกซิเจน ธาตุ ไฮโดรเจน เป็นต้น “ธาตุ” ตามแนวคิดดั้งเดิมของไทยนั้น หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะที่เป็น ธรรมชาติขององค์ประกอบที่บูรณาการเข้าเป็นสรรพสิ่ง มีความหมายในเชิงนามธรรม ที่จำแนกสิ่ง ต่าง ๆ ตามคุณสมบัติเฉพาะด้านที่ประกอบกันเข้าเป็นสิ่งนั้น ๆ ซึ่ง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ธาตุ” ไว้ว่า หมายถึง “สิ่งที่ถือว่าเป็นส่วนสำคัญที่คูกันเป็นร่างของสิ่งทั้งหลายโดยทั่ว ๆ ไป เชื่อว่ามี 4 ธาตุ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม แต่ก็ อาจมีธาตุอื่น ๆ อีก เช่น อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ ธาตุไม้ ธาตุทอง ธาตุเหล็ก” ซึ่งสามารถแจกแจงให้ คำจำกัดความธาตุทั้ง 4 ตามแนวคิดไทยได้ดังนี้ ธาตุดิน หมายถึง องค์ประกอบในส่วนที่เป็นเค้าโครง มีคุณลักษณะค่อนข้างไปทางแข็ง คงตัว อยู่นิ่ง สุขุม (ไม่ร้อนไม่เย็น) เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ระบบ คงรูปร่างอยู่ได้ในร่างกายมนุษย์ หมายถึง อวัยวะต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นรูปร่างกายของมนุษย์ ธาตุน้ำ หมายถึง องค์ประกอบที่มีลักษณะอ่อนเหลว มีคุณสมบัติที่ซึมซาบแทรกตัวไปได้ดี ทำให้อ่อนตัว เป็นตัวกลางทำให้สิ่งต่าง ๆ ไหลเวียน ธาตุลม หมายถึง องค์ประกอบที่มีลักษณะเป็นพลัง ขับดันในระบบ ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว หมุนเวียนของสิ่งต่าง ๆ ธาตุไฟ หมายถึง พลังงานที่ให้ ความอบอุ่น ความร้อน มีคุณลักษณะที่เผาไหม้และย่อยสลาย ธาตุทั้ง 4 มีคุณสมบัติ มีบทบาทที่ แตกต่างกัน และทำหน้าที่คูกันไว้ให้ระบบร่างกายมีความเป็น ไปตามปกติ แนวคิดไทยเรื่องธาตุ จึงถือว่า สุขภาพดีเป็นผลลัพธ์จากดุลยภาพแห่งธาตุทั้ง 4 หมายถึง องค์ประกอบและคุณลักษณะทั้ง

4 ประการ มีความสมดุลสอดคล้องกัน ความผิดปกติหากว่าจะเกิดขึ้นกับอวัยวะใดล้วนแต่ต้องมีรากเหง้ามาจากการสูญเสียสมดุลของธาตุ ในระบบ ความผิดปกติที่อวัยวะหนึ่ง ๆ นั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์อันเกิดจากปฐมเหตุคือสมดุลของธาตุแปรปรวนไป การเชี่ยวชาญรักษาจึงมุ่งไปที่การปรับให้เกิดภาวะสมดุลขึ้นมาใหม่ และเมื่อระบบร่างกายกลับสู่สมดุลความเจ็บป่วยจึงจะถูกรักษาให้หายไปอย่างแท้จริง (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2549)

จากทฤษฎีของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เกี่ยวกับธาตุ 4 กับ การเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย หมอพื้นบ้านมีความเชื่อว่า สรรพสิ่งในโลก และธรรมชาตินี้ล้วนประกอบตั้งขึ้นด้วยธาตุ 4 ซึ่งร่างกายของมนุษย์เราก็ประกอบตั้งขึ้นด้วยธาตุ 4 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลก และธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ นั้นล้วนเกิดจากความแปรปรวนผันแปรของธาตุทั้ง 4 ดังที่ จาลอง สะกะพันธ์ (2554) กล่าวว่า

“ม่อนุคเราแต่เกิดมา เป็นตัวเป็นคนมีโรบมีร่าง แล้วพะยังมีชีวิตโหยได้ทุกวัน
หนี พะเพราะธาตุทั้งเสถ์ธรรมชาติให้หะพอดีไม่ขาดไม่เกิน ถ้าขาดมั่งเกินมั่ง
มันพะเป็นคนเถไม่ปกติไม่เหมือนเพื่อนพิงพิการเจ็บไข้ไม่บายไปต่าง ๆ นานา
เหรอไม่พะไม่เป็นม่อนุค ม่อนา”

แปล: มนุษย์เราที่เกิดมาเป็นตัวเป็นคนมีรูปร่างและมีชีวิตอยู่ได้ทุกวันนี้ ก็เพราะธาตุทั้ง 4 ที่ธรรมชาติให้มาอย่างสมดุล ไม่ขาดไม่เกิน ถ้าขาดบ้างเกินบ้าง ก็จะเป็นคนที่ไม่ปกติ ไม่เหมือนคนอื่น อาจพิการหรือเจ็บไข้ไม่สบายไปต่าง ๆ นานา หรือไม่ก็ไม่เป็นมนุษย์

เมื่อเสียชีวิตร่างกายที่ประกอบตั้งขึ้นด้วยธาตุ 4 ก็แยกออกจากกัน และสลายกลายเป็นธาตุทั้ง 4 ในธรรมชาติดั้งเดิม ธาตุทั้ง 4 ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกายมนุษย์นั้นรวมทั้งสิ้นมี 42 ประการ กล่าวคือ ธาตุดินมี 20 ประการ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เส้นเอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก หรือไขกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ลำไส้ใหญ่ (รวมถึงกระเพาะอาหารด้วย) ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ (อาหารที่อยู่เพียงลำไส้ตอนบน คือกระเพาะอาหารและลำไส้เล็ก อาหารเก่า (กากอาหารในลำไส้ใหญ่ตอนล่าง และตกไปทางทวารหนัก) และมันสมอง ธาตุน้ำมี 12 ประการ ได้แก่ น้ำดี น้ำเสลด น้ำหนอง น้ำโลหิต น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ และน้ำปัสสาวะ ธาตุลม มี 6 ประการ ได้แก่ ลมพัดขึ้น ลมพัดลง ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมพัดในกาย และลมหายใจ ธาตุไฟ มี 4 ประการ ได้แก่ ไฟอบอุ้มกาย ไฟที่ทำให้ร้อนระส่ำระสาย ไฟเผาให้แก่ชรา และไฟย่อยอาหาร ธาตุ 4 ทั้ง 42 ประการที่กล่าวมานี้ หากเกิด

การเปลี่ยนแปลง แปรปรวน กำริบ หย่อน พิการ หรือสูญเสียมวลก็จะเป็นเหตุให้เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วย (จำลอง สะกะพันธ์, 2554; จวง ทองแกมแก้ว, 2554)

นอกจากนี้ หมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่า มูลเหตุ หรือสาเหตุที่ทำให้ธาตุต่าง ๆ วิปริตแปรปรวนจนเกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นมีหลายประการ ได้แก่

ก. อาหาร เช่น การกินอาหารที่ไม่เคยกิน กินอาหารมากเกินไป น้อยเกินไป กินอาหารบูดเน่าเสีย กินอาหารไม่เป็นเวลา หรือกินอาหารที่มีสารเคมี ดังที่ สุติมา หมัดอะดัม (2554) ได้กล่าวว่า

“คนหวานนี้เถิดไม่ช่ยบายส่วนมากเลยนะ บ๊ะว่าเป็นเพราะอาหารการกิน แล ผักอันแหละชนิดยาเพ”

แปล: ผู้ป่วยส่วนมากในปัจจุบัน ดิฉันว่ามีสาเหตุมาจากอาหารการกิน เช่นผักที่กินชนิดยาเพ นั้น

ข. อากาศร้อน อากาศเย็น หรือการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ หรือฤดูกาลที่แปรเปลี่ยนไป ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวว่า

“เด็กเถิดโลกคอกฝน เทรอว่าโลกคอกฝนมั่ง ตากแดดตากลมมั่ง หลบไปหลบมา ถึงไม่เอาน้ำบ่อเทรอน้ำประปาล้างหัว ปล่อยกุ่มไว้ให้หัวแห้ง ชะทำให้ไข้ ให้เป็นหวัดได้”

แปล: เด็กที่โดนฝน หรือโดนฝนบ้างโดนแดดบ้างสลับกันไปมาหากไม่เอาน้ำบ่อหรือน้ำประปาล้างศีรษะปล่อยทิ้งไว้จนศีรษะแห้ง อาจทำให้เป็นไข้หรือเป็นหวัดได้

ค. อดข้าวอดน้ำ อดหลับอดนอน กลั้นอุจจาระปัสสาวะ เสพเมถุนมากเกินไป ทำงานเกินกำลัง มีความเครียด โศกเสียใจ และโทสะมาก ก็เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดโรคหรือความเจ็บป่วยในลักษณะต่าง ๆ ได้ เช่น ป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับภายในท้อง โรคเกี่ยวกับความดันโลหิต โรคเกี่ยวกับเส้นเอ็น หรือโรคเกี่ยวกับลมต่าง ๆ เป็นต้น (สุติมา หมัดอะดัม, 2554)

ง. การประกอบอาชีพ และอุบัติเหตุ เป็นสาเหตุให้เกิดโรคหรือความเจ็บป่วย ดังที่ สุติมา หมัดอะดัม (2554) ได้กล่าวว่า

“คนไม่บายเถ่ว่าจีเชื้อจีเมื่อย เหนอว่าเอ็นจมเอ็นไทร เอมาให้บ๊ะรักษาฮั้นนะ ส่วนมากจะเป็น โหมตคยง”

แปล: ผู้ป่วยที่มีอาการปวดเมื่อย หรือเส้นเอ็นผิดปกติที่ทำให้ดิ้นรักษา ส่วนใหญ่มีอาชีพ
กรีดยาง

และ สุภาพ รุปลักษณ์ (2554) ก็ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่า

“คนเอมาให้ฉานรักษาโครักษาเอ็นฮั้นนะ ลางคนชะยกของหนัก ๆ ลางคนชะ
เที่ยวตกเที่ยวล้ม ไอไทรมาพันนั้นแหละ”

แปล: ผู้ป่วยที่มาให้ดิ้นรักษากระดูกและเส้นเอ็น บางคนเคยยกของหนัก และบางคนก็เคย
พลัดตกหกล้ม

จ. อิริยาบถ ในการเดิน ยืน นั่ง นอน มากน้อยไม่สมดุลกัน สุติมา หมัดอะดัม
(2554) ได้กล่าวว่า

“ลางคนเอมาให้บ๊ะนวด ฮั้นนะ ไม่ใช่ว่าอิทำงานหนัก ไอไทรกับเขาหนี ชานั่ง
แต่หน้าคอมนานเกิน”

แปล: ผู้ป่วยบางคนที่มาให้ดิ้นรักษาด้วยการนวด ไม่ได้ทำงานหนัก แต่เนื่องจากนั่งใช้
คอมพิวเตอร์นานจนเกินไป

2. ความเชื่อเกี่ยวกับตัวยาสุมไพโรที่นำมาใช้ในการรักษาโรค

หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา มีความเชื่อว่าตัวยาสุมไพโรแต่ละชนิดมี
สรรพคุณในการรักษาโรคให้หายได้ ถ้าหากรู้จักตัวยาสุมไพโร และจัดสูตรยา หรือตั้งตำรับยาให้
ถูกต้องกับโรค หรืออาการเจ็บป่วย ก็จะช่วยให้โรค หรืออาการเจ็บป่วยที่ทำการรักษานั้นหายได้เร็วขึ้น
ดังที่ สุติมา หมัดอะดัม (2554) ได้กล่าวว่า

“การที่เราติดตั้งตำรับยาหรือจัดสูตรยาให้ตรงกับโรคได้ นั่นเราต้องโหม
 จักตัวยา โหมจักรสของตัวยา แล้วชะสรรพคุณของตัวยาแต่ละตัวให้แม่นยำ
 เสียก่อน ไม่เช่นนั้นไม่โลกอันตราย ถ้าตั้งโลกมันจะทำให้หายเร็ว”

แปล: การที่เราจะตั้งตำรับยาหรือจัดสูตรยาให้ถูกต้องตรงกับโรคได้นั้น เราต้องรู้จักตัวยา รส
 ของตัวยา และสรรพคุณของตัวยาแต่ละตัวเป็นอย่างดีเสียก่อน หากตั้งตำรับยาหรือจัดสูตรยาไม่ถูกต้อง
 ไม่ตรงกับโรค จะเป็นอันตราย หากตั้งได้ถูกต้องตรงกับโรคก็จะทำให้ผู้ป่วยหายได้เร็วขึ้น

ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับตัวยาสุมุนไพรมานานของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา
 อาจจำแนกได้ดังนี้

2.1 ต้องรู้จักตัวยาสุมุนไพรมานาน คือ ให้รู้จัก ชนิด ประเภท จำพวก หรือส่วนของพืช
 อวัยวะของสัตว์ หรือแร่ธาตุต่าง ๆ ที่จะนำมาทำเป็นยาบำบัดโรค กล่าวคือ ให้รู้จักรูปร่างลักษณะ ให้
 รู้จักสี ให้รู้จักรสหรือสรรพคุณ ให้รู้จักกลิ่น ให้รู้จักชื่อของตัวยานั้น ๆ เช่น ทับทิม เป็นพืชไม้พุ่ม
 ขนาดกลาง เปลือกถูกรสฝาด สรรพคุณ แก้ท้องร่วง แก้บิด ปวดธาตุ ข่า เป็นพืชล้มลุกจำพวกเหง้า
 รากรสร้อนปรา่ ขับเลือดลม แก้เหน็บชา แก้เสมหะ ปลาช่อน เป็นสัตว์ปลาน้ำจืด เนื้อปิ้งแห้ง
 รสหวานมันหอม สรรพคุณ บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย แก้ไอ เป็นธาตุวัตถุ รสเค็มจัด สรรพคุณ
 แก้เนื้อหนังไม่ให้เน่า แก้ น้ำเหลืองเสีย เป็นต้น

2.2 ต้องรู้จักรสของตัวยาสุมุนไพรมานานและสรรพคุณของตัวยาสุมุนไพรมานาน หมายถึง
 การรู้จักว่าตัวยานั้น ๆ มีรส เป็นอย่างไร มีสรรพคุณ แก้โรคอย่างไร และแสดงกับโรคใด ดังนี้

2.2.1 ตัวยาสุมุนไพรรสฝาด สรรพคุณ สมานบาดแผล แก้โรคอุจจาระพิการ
 แสดงโรค ท้องผูก เช่น ลูกเบญจกานี เปลือกทับทิม เปลือกมังคุด สีสเลียด เป็นต้น

2.2.2 ตัวยาสุมุนไพรรสหวาน สรรพคุณ บำรุงกำลัง แสดงโรค เบาหวาน
 น้ำเหลืองเสีย เช่น น้ำอ้อยสด ขันทศกร อบเชยเทศ เป็นต้น

2.2.3 ตัวยาสุมุนไพรรสเมาเบื่อ สรรพคุณ แก้พิษ แก้โรคผิวหนังคัน แสดง
 โรค หัวใจพิการ ทำให้คลื่นเหียนอาเจียน เช่น ใบชุมเห็ดเทศ เมล็ดในกระเบา ลูกสะบ้า เป็นต้น

2.2.4 ตัวยาสุมุนไพรรสขม สรรพคุณ แก้ไข้ บำรุงน้ำดี บำรุงโลหิต เจริญอาหาร
 แสดงโรค ลม จุกเสียด เช่น ลูกกระดอม แก่นจี่เหล็ก ใบมะระจั่น เป็นต้น

2.2.5 ตัวยาสุมุนไพรรสเผ็ดร้อน สรรพคุณ แก้ลม แก้ปวดท้อง แน่นจุกเสียด
 บำรุงธาตุ แสดงโรค ไข้พิษต่าง ๆ เช่น เหง้าข่า เจตมูลเพลิง คีปาลี เป็นต้น

2.2.6 ตัวยาสมุนไพรสมัน สรรพคุณ แก้เส้นเอ็น บำรุงไขข้อ แสดงโรค หอบ ไอ เสมหะในอก เช่น ถั่วเขียว น้ำนมวัวสด เนื้อมะพร้าวแก่ เป็นต้น

2.2.7 ตัวยาสมุนไพรสหอมเย็น สรรพคุณ ทำให้ชื่นใจ บำรุงครรภ์ แสดงโรค ชาติพิการ ลมในลำไส้ ลมนอกลำไส้ เช่น ดอกจำปา แผลหอม เตยหอม เป็นต้น

2.2.8 ตัวยาสมุนไพรสเค็ม ชิมซาบไปตามผิวหนัง รักษาโรคผิวหนัง แผลเน่า เปื่อย แสดงโรค กระจายน้ำ บิดมูกเลือด เช่น เกลือทะเล รากจาก รากลำแพน เป็นต้น

2.2.9 ตัวยาสมุนไพรเปรี้ยว สรรพคุณ กัดเสมหะ ฟอกโลหิต แสดงโรค ไข้ ต่าง ๆ และท้องเสีย เช่น น้ำส้มซ่า น้ำมะกรูด มดแดง เป็นต้น นอกจากนี้หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่า หากรู้ว่าตัวยาสมุนไพรชนิดใดมีรสเป็นเช่นไรก็จะทำให้ทราบถึงสรรพคุณของตัวยาสมุนไพรนั้น ๆ และสามารถนำมาจัดสูตรยา หรือตั้งตำรับยา ได้ถูกกับโรค หรืออาการเจ็บป่วยที่รักษา (จวง ทองแกมแก้ว, 2554; สุติมา หมัดอะดัม, 2554)

3. ความเชื่อเกี่ยวกับการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรค

การนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคนั้น นอกจากต้องรู้จักตัวยารสของตัวยาและสรรพคุณแล้ว หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา มีความเชื่อว่าจะต้องรู้เกี่ยวกับวิธีการเก็บ การเตรียมตัวยาสมุนไพร ตลอดจน วิธีการปรุงยา การใช้ยา และการเก็บรักษาด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บตัวยาสมุนไพร การเก็บตัวยาสมุนไพร เป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างหนึ่งที่บรรพบุรุษปฏิบัติสืบทอดกันมา หากไม่ปฏิบัติเหมือนกับที่บรรพบุรุษปฏิบัติมา เชื่อว่าจะทำให้ตัวยาสมุนไพร ไม่มีสรรพคุณและความศักดิ์สิทธิ์ในทางการรักษาโรค ซึ่งสามารถจำแนกความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บตัวยาสมุนไพรได้ ดังนี้

3.1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม วัน และเวลา หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่า ฤกษ์ยาม วัน และเวลา เป็นสิ่งสำคัญ การประกอบกิจการ หรือกระทำการใด ๆ ถ้าได้ปฏิบัติตามฤกษ์ยาม วันและเวลาที่ถูกต้องแล้ว จะก่อให้เกิดเป็นสิริมงคลและทำให้ประสบความสำเร็จ ไม่มีอุปสรรค และสิ่งอัปมงคลมาคอยขัดขวางให้โทษ ในการเก็บตัวยาตามฤกษ์ยาม วัน และเวลา หมอพื้นบ้านมีความเชื่อ ดังนี้

วันอาทิตย์ เข้าเก็บต้น สายเก็บใบ เทียงเก็บราก เย็นเก็บเปลือก
วันจันทร์ เข้าเก็บราก สายเก็บแก่น เทียงเก็บใบ เย็นเก็บเปลือก
วันอังคาร เข้าเก็บใบ สายเก็บเปลือก เทียงเก็บต้น เย็นเก็บราก
วันพุธ เข้าเก็บราก สายเก็บเปลือก เทียงเก็บต้น เย็นเก็บแก่น

วันพฤหัสบดี เช้าเก็บแก่น สายเก็บใบ เทียงเก็บราก เย็นเก็บเปลือก

วันศุกร์ เช้าเก็บใบ สายเก็บราก เทียงเก็บเปลือก เย็นเก็บต้น

วันเสาร์ เช้าเก็บราก สายเก็บต้น เทียงเก็บเปลือก เย็นเก็บใบ

นอกจากนี้ หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่า ในแต่ละช่วงของฤกษ์ยาม วัน และเวลา ตัวยาสมุนไพรจะมีฤทธิ์ และสรรพคุณทางยาไม่เหมือนกัน ฤทธิ์ของตัวยาจะเคลื่อนไปอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของพืช เนื่องจากอิทธิพลของดวงอาทิตย์ และดวงดาวต่าง ๆ บนท้องฟ้าตามห้วงแห่งจักราศี และถ้าต้องการเก็บตัวยาสมุนไพรที่มีฤทธิ์และมีสรรพคุณในทางการรักษาได้สูงที่สุดนั้น จะต้องเก็บตัวยาในวันเสาร์และวันอังคาร ด้วยเชื่อว่าวันเสาร์และวันอังคารเป็นวันแข็ง (จำลอง สะกะพันธ์, 2554)

3.1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับทิศ หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่าการเก็บตัวยาตามทิศ ที่ถูกต้องจะช่วยให้ตัวยามีความศักดิ์สิทธิ์ หรือมีสรรพคุณในการรักษาโรคมากขึ้น หากไม่ปฏิบัติตาม เชื่อว่าตัวยาที่นำมาใช้ในการรักษาผู้ป่วยในคราวนั้นจะไม่มี ความศักดิ์สิทธิ์ และไม่มีสรรพคุณดีพอที่จะรักษาผู้ป่วยให้หายได้ ความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บตัวยาตามทิศของหมอพื้นบ้าน (จำลอง สะกะพันธ์, 2554) มีดังนี้

วันอาทิตย์ และวันอังคาร ให้เก็บทางทิศตะวันออก

วันจันทร์ และวันเสาร์ ให้เก็บทางทิศตะวันตก

วันพุธ และวันศุกร์ ให้เก็บทางทิศใต้

วันพฤหัสบดี ให้เก็บทางทิศเหนือ

3.1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับฤดูกาล หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่า เมื่อฤดูกาลเปลี่ยนแปลงไป ฤทธิ์หรือสรรพคุณของตัวยาที่จะเปลี่ยนแปลงที่อยู่ไปตามส่วนต่าง ๆ ของพืชตามฤดูกาลที่เปลี่ยนแปลงไป การเก็บตัวยาสมุนไพรให้ได้ตัวยาที่มีฤทธิ์หรือสรรพคุณทางยาที่ดีที่สุดในแต่ละฤดูกาลตามความเชื่อของหมอพื้นบ้าน (สุติมา หมัดอะดัม, 2554) มีดังนี้

ฤดูร้อน เชื่อว่าฤทธิ์หรือสรรพคุณของตัวยาอยู่ที่ ราก แก่น ควรเก็บเอาราก แก่น

ฤดูฝน เชื่อว่าฤทธิ์หรือสรรพคุณของตัวยาอยู่ที่ ใบ ดอก ลูก หรือฝัก ควรเก็บเอา ใบ ดอก ลูก หรือ ฝัก

ฤดูหนาว เชื่อว่าฤทธิ์หรือสรรพคุณของตัวยาอยู่ที่ เปลือก ต้น กระจับ ควรเก็บเอาเปลือก ต้น กระจับ

3.1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับวิธีการขั้นตอนในการเก็บตัวยาสมุนไพร หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา มีความเชื่อว่า สมุนไพรทุกชนิด ทุกประเภท มีเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องรักษาอยู่ ก่อนเก็บตัวยาสมุนไพรทุกครั้งจะต้องทำพิธีเช่นพลีเสียก่อน ดังที่ จำลอง สะกะพันธ์ (2554) ได้กล่าวว่า การทำพิธีเช่นพลีก่อนเก็บตัวยาสมุนไพร จะต้องเตรียมสิ่งของที่ใช้ทำพิธี ได้แก่ ธูปเทียน หมากพลู (ไม่จำกัดจำนวน) แต่อย่างน้อยต้องไม่ต่ำกว่า สิ่งละ 1 ชิ้น และเงิน 1 บาท ใส่ขันหรือชองใบตอง เสร็จแล้วให้ผู้เก็บตัวยาสมุนไพรปฏิบัติตนตามลำดับดังนี้ วางขันหรือชองใบตองที่บรรจุสิ่งของดังกล่าว ไว้ตรงโคนต้นไม้หรือบริเวณที่ต้องการเก็บตัวยา นั่งคุกเข่าประนมมือด้วยอาการสำรวมให้ความเคารพและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ (มีผ้าขาวบริสุทธิ์พาดบ่า 1 ผืน) ภาวนาคาถา ชุมนุมเทวดา (1 จบ) เสร็จแล้วกล่าวคำต่อไปนี้ “นายอินเจ้าคง นายคงเจ้าป่า เจ้าของตำราสมุนไพรแต่ก่อน ๆ มา ข้าพเจ้าจะขอตัวยาเอาไปรักษาคนให้พ้นจากทุกข์ทรมาน เอะอะ หายแน่” เมื่อตัด ขุด ขึ้นมาจากดินแล้ว ให้ภาวนาคาถาว่า “สัม ปะ คิต ฉา มิ เฟ็งเฟ็ง พาพา หahaha ฤฤา” (1 จบ) เชื่อว่าจะทำให้ตัวยา มีความศักดิ์สิทธิ์และมีประสิทธิภาพในการรักษามากยิ่งขึ้น หากไม่สามารถทำพิธีเช่นพลีตามวิธีการข้างต้นได้ ก่อนเก็บตัวยาสมุนไพรทุกครั้งให้นั่งคุกเข่าประนมมือแล้วกล่าวคำดังต่อไปนี้แทน (ถามเองตอบเอง) “เจ้าของมีหรือไม่มี” แล้วภาวนาคาถา “สักขาตั้งชาตั้ง ชะนา ติติ โลกะวิฑู” จากนั้นกล่าวคำขอ คำขอบุญต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าคอยปกป้องรักษาหรือเป็นเจ้าของตัวยาสมุนไพรนั้น ๆ อย่างสุภาพอ่อนน้อมด้วยความเคารพศรัทธาจึงเก็บตัวยาไปได้นอกจากนี้ หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ยังเชื่อว่าการเก็บตัวยาสมุนไพร ตามฤกษ์ยาม วัน และเวลา หรือการเก็บตัวยาสมุนไพรตามทิศ และตามฤดูกาล นอกจากจะได้ตัวยาที่มีฤทธิ์หรือสรรพคุณทางยาที่ดีที่สุดในการรักษา โรคแล้ว ยังถือเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ที่ทำให้หมอพื้นบ้านได้มีสติ ไม่ประมาทในการเก็บตัวยาสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคแก่ผู้ป่วย รู้จักรักษาพันธุ์พืชสมุนไพรเอาไว้ใช้ในอนาคต เนื่องจากการเก็บตัวยาสมุนไพรตามความเชื่อดังกล่าวมีการหมุนเวียนเปลี่ยนไป ไม่เก็บซ้ำ ทำให้พันธุ์พืชสมุนไพรได้มีโอกาสในการเจริญเติบโตงอกงาม และขยายพันธุ์ได้ ซึ่งเท่ากับเป็นการรักษาพันธุ์พืชสมุนไพรเอาไว้ใช้ได้ อย่างยั่งยืน และเพียงพอในอนาคตนั่นเอง (จำลอง สะกะพันธ์, 2554; สุธิมา หมัดอะดัม, 2554)

3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการเตรียมตัวยาสมุนไพร หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่าการเตรียมตัวยาสมุนไพรก่อนทำการปรุงยานั้นเป็นขั้นตอนที่สำคัญ ดังที่ สุธิมา หมัดอะดัม (2554) ได้กล่าวว่า การปรุงยาทุกครั้งจำเป็นต้องมีความละเอียดสุ่ม รอบคอบ และมีสติ ไม่ประมาท จะต้องพิจารณาตัวยาสมุนไพรให้ครบถ้วนถูกต้องตามสัดส่วน น้ำหนัก ชนิด ประเภท จำพวกที่ใช้ และมีความสะอาด บางชนิด ประเภท จำพวก ต้องมีการแปรสภาพ เช่น ประสะ สะตุ หรือฆ่าฤทธิ์ก่อนการปรุงยาให้ถูกต้องตามตำรา หรือหลักการปรุงยา มิฉะนั้นอาจเป็นอันตรายต่อ

ผู้ป่วยได้ และถ้าต้องการใช้ตัวยาแห่งก็จะต้องนำตัวยาไปตากแดดหรือไปอบให้ตัวยานั้นแห้งสนิท ไม่มีความชื้นที่จะทำให้เชื้อราเสียดก่อน และจำลอง สะกะพันธ์ (2554) ได้กล่าวว่า การสับตัวยา หรือตัดตัวยาให้ล้างก่อนสับ หรือก่อนตัดเนื่องจากถ้าสับหรือตัดก่อนล้างจะทำให้ตัวยาเสื่อมคุณภาพ การสับหรือการตัดตัวยาทุกครั้งให้ภาวนาคาถาว่า “*สัพพะทุกขํ สัพพะโสภ สัพพะโรค สัพพะภัย วินาศสันติ*” นอกจากนี้ พระครูทิม ธรรมวุฑโฒ (2553) ได้กล่าวว่า เวลาสับยาและเสกยา ให้เสก ด้วยคาถาบท *สັกกัฏวา และสัพพาสี* เชื่อว่าจะทำให้ตัวยามีสรรพคุณที่ดีและมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น

3.3 ความเชื่อเกี่ยวกับการปรุงยาสมุนไพร การปรุงยาให้มีสรรพคุณดีขึ้น หมอจะต้องคำนึงถึงและควรปฏิบัติตามหลักการปรุงยาดังนี้ คือ

- 3.3.1 พิจารณาตัวยา เลือกเอาแต่ตัวยาที่ดีที่ใหม่
- 3.3.2 พิจารณาสรรพคุณยา เลือกสรรพคุณดี และตรงตามโรค
- 3.3.3 พิจารณาน้ำหนัก และปริมาณของตัวยาแต่ละอย่างให้พอเหมาะสมกัน
- 3.3.4 ความสะอาดและความละเอียดรอบคอบ
- 3.3.5 ปรุงยาให้ถูกวิธี

วิธีการปรุงยามีหลายวิธี การปรุงยาตามหลักเวชกรรมมี 28 วิธี ได้แก่ ยาผง ยาเม็ด ยาต้ม ยาน้ำค่าง ยาคอง ยาคั่ว (ยาเผา) ยากลิ้น ยาดม ยานัตถ์ ยาหุงน้ำมัน ยาผสมน้ำมัน ยาสูบ ยามอม ยาอาบ ยาชะ ยาแช่ ยารม ใอน้ำ ยาทา ยาสูม ยาประคบ ยาเหน็บทวาร ยาสวนทวารหนัก ยาหลาม ยาพอก ยากวาด ยาแคปซูล ยาดอกเม็ด และยาเคลือบเม็ด (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2547) และนอกจากนี้การปรุงยาให้ได้ผลดียังต้องพิจารณา ถึงหลักการปรุงยาที่จะต้องประกอบด้วยตัวยาดังนี้

- ก. **ตัวยาดตรง** คือ พิจารณาว่าตัวยาใด ที่จะรักษาโรคนั้น ๆ ให้หายได้
 - ข. **ตัวยาช่วย** คือ พิจารณาว่า ถ้ามีโรคแทรก โรคตาม หรือเป็นโรคหลายอย่างรวมกัน จะใช้ตัวยาใดมาช่วยรักษา ตัวยาจะต้องมีสรรพคุณไม่ขัดกัน
 - ค. **ตัวยาประกอบ** คือ พิจารณาหาตัวยาที่จะมาป้องกัน โรคตามหรือเสริมในส่วนที่ควรแก้ไขเพิ่มเติมให้ยาที่มีสรรพคุณสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และสรรพคุณยาต้องไม่ขัดกัน
 - ง. **ตัวยาชुरส ชุกลิน และชูลีของยา** คือ พิจารณาว่ายาที่ปรุงขึ้นนี้น่ารับประทานหรือไม่ ควรจะให้ตัวยาอะไร เพื่อให้ง่ายแก่การใช้ยานั้น ๆ และไม่ขัดกัน (วุฒิ วุฒิธรรมเวช, 2540)
- จากการศึกษาความเชื่อของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เกี่ยวกับการปรุงยาสมุนไพร พบว่า หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่าขั้นตอนการปรุงยาเป็นขั้นตอนที่สำคัญและมีความศักดิ์สิทธิ์มาก ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวว่า ไม่ว่าจะ

ปรุ้งยาด้วยรูปแบบหรือวิธีการใด สิ่งสำคัญที่จะทำให้ยาที่ปรุ้งมีความศักดิ์สิทธิ์หรือมีสรรพคุณสามารถรักษาโรคอย่างได้ผลนั้น จะต้องทำการปลุกเสก บูชา บอกกล่าวและขอพรจากครุหมอยาเสียก่อนทุกครั้ง จะลืมนี่เสียมิได้เป็นอันขาด และห้ามเสกยา ปรุ้งยาในวันพุธ ด้วยเชื่อว่า วันพุธเป็นวันเน่าวันเปื่อย หากฝืนทำไปอาจจะทำให้อะไรเกิดสิ่งอัปมงคลทั้งต่อตัวหมอเองและผู้ป่วย ทำให้การรักษาในครั้งนั้นไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีแต่จะเกิดผลร้ายตามมา แต่ถ้าปรุ้งในวันเสาร์ หรือวันอังคารจะทำให้ยาที่ปรุ้งมีความศักดิ์สิทธิ์ หรือสรรพคุณในการรักษาโรคมามากที่สุดเนื่องจากเชื่อว่าวันเสาร์และวันอังคารเป็นวันแข็ง และนอกจากนี้ก่อนทำพิธีการปรุ้งยา หมอจะต้องทำจิตใจให้บริสุทธิ์ชำระร่างกายและแต่งกายให้สะอาดเรียบร้อยด้วยเสื้อผ้าใหม่สีขาวทั้งชุด (ถ้ามีความจำเป็นจริง ๆ ชำระร่างกายให้สะอาดและแต่งกายให้สะอาดเรียบร้อยใช้ผ้าขาว หรือผ้าขาวม้าที่สะอาดพาดบ่า 1 ผืนก็ได้)

นอกจากนี้ วิธีการปรุ้งยาด้วยการต้มรินเอาน้ำดื่มหรือกินเป็นวิธีที่ใช้บ่อยและเป็นที่ยอมรับมากที่สุด ด้วยเชื่อว่ายาจะออกฤทธิ์ในการรักษาได้เร็ว หมอต้มยาควรใช้หม้อดินเผา และน้ำที่ใช้ต้มยาก็ควรใช้น้ำบ่อดิน เชื่อว่าหม้อดินเผาและน้ำบ่อดินจะช่วยเสริมธาตุดินให้บริบูรณ์ ทำให้ยาที่ต้มมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น และก่อนนำตัวยาใส่หม้อยาหมอจะต้องใช้ใบกล้วยน้ำ ๓๓ ใบ ตัดกะให้ได้ขนาดพอดีกับก้นหม้อ ตั้งหอยขึ้น ลงอักขระด้วยดินสอด่าว่า นะ มะ พะ ทะ วางรองตัวยาที่ก้นหม้อยา ขณะหีบตัวยาวางใส่หม้อยาให้หอยมือขึ้นทุกครั้งจนเสร็จ จากนั้นให้ใช้ใบกล้วยน้ำอีกผืน ตัดกะให้ได้ขนาดพอดีปิดหม้อยา ตั้งหอยขึ้นอีกเป็นห้าริ้วหรือห้าส่วน (ไม่ให้ขาดหลุดจากกัน) แต่ละส่วนให้ลงอักขระด้วยดินสอด่าว่า นะ โม พุทธ ธา ยะ (พระเจ้าห้าองค์) ตามลำดับ เสร็จแล้วนำไปปิดที่ฝาหม้อยา (ปิดตั้งหอยขึ้น) ใช้เถาย่านางหรือเชือกกล้วย (ส่วนใหญ่ใช้กาบของต้นกล้วยน้ำ) ผูกมัดกับหม้อยาให้พอแน่น ใช้หมากจุกอก 1 คำ วางบนใบกล้วยที่ใช้ปิดฝาหม้อยา ปักเกลวที่ปากหม้อยา (นิยมทำด้วยก้านใบต้นจากที่ใช้มวนยาสูบ หากหาก้านใบจากไม่ได้ให้เขียนรูปเกลวด้วยดินสอด่าลงบนใบกล้วยน้ำที่ปิดหม้อยาแทน) ต่อจากนั้นให้ภาวนาคาถาว่า โอมกู่จะปิดประตูทั้ง 9 ลมในไม่ให้ออกลมนอกไม่ให้เข้า โอมปิดมหาปิด ปิดด้วย นะ โม พุทธ ธา ยะ และหลังจากนั้นให้จัดดอกไม้และจุดรูปเทียนหน้าพระบูชา และรูปปั้นหรือรูปหล่อของครุหมอชีวก โกมารภัจจ์ ที่ตั้งไว้ในที่บูชา จุดเทียนขาวอีก 1 เล่ม ปักไว้ที่ปากหม้อยา ประนมมือ สำนวมนใจให้เป็นสมาธิ ยึดมั่นในคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ และขออาราธนาพระคุณของท่านมาเป็นที่พึ่ง น้อมจิตระลึกถึงครุหมอ อาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ช่วยคลบนัดดาให้ยาที่ปรุ้งมีความศักดิ์สิทธิ์ มีสรรพคุณในการรักษาโรคแก่ผู้ป่วยให้หายได้เร็วขึ้น แล้วภาวนาพระคาถาบทต่าง ๆ ตามลำดับต่อไปนี้ นะ โมฯ (3 จบ) คาถาประกาศชุมนุมเทวดา คาถาสักกัตวา คาถาสัพพาสิ หรือคาถาทะวัตติงสาการะปาโล (จำลอง สะกะพันธ์, 2554; จวง ทองแกมแก้ว, 2554)

3.4 ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ยา กรมการแพทย์ (2537) ได้กล่าวไว้ว่า หลักการใช้ยาไทยให้ได้ผลดีในการรักษามากที่สุด โดยไม่มีผลเสียหรือมีน้อยที่สุดจากการใช้ยานั้น ๆ ต้องอาศัยหลักการดังต่อไปนี้ คือ

3.4.1 รู้เขา หมายถึง รู้เรื่องราวของผู้ป่วย ว่าเป็นโรคอะไร ความรุนแรงมากน้อยเพียงใด มีโรคแทรกโรคซ้อนอื่นร่วมด้วยหรือไม่ ประวัติการป่วยในอดีต การแพ้ยา ฯลฯ

3.4.2 รู้เรา หมายถึง รู้ว่าเรามีความรู้ความสามารถในการรักษาโรคมักน้อยเพียงใด ต้องมีความรู้เรื่องยาอย่างแท้จริง รู้ว่าลงเนื้อชอบลงยา ใช้ดีให้คุณ ใช้ไม่เป็นเกิดโทษ ฯลฯ

3.4.3 รู้รอบ หมายถึง มีความรอบรู้เกี่ยวกับโรคต่าง ๆ กำเนิดโรค การป้องกัน การรักษา การให้คำแนะนำอย่างถูกต้องแก่ผู้ป่วยเกี่ยวกับการใช้ยา การปฏิบัติตนในยามเจ็บป่วย และคำแนะนำในระยะพักฟื้นและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช (2547) กล่าวว่า การใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรคสามารถนำมาใช้ได้หลายวิธี เช่น กิน กวาด อบ ประคบ พอก โปะ ทา สูบ เป่า อม อาบ ชะ แช่ รมเอาไอน้ำ เหน็บทวาร และสวนทวาร

จากการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ยาของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางคล้า จังหวัดสิงขล พบว่า หมอพื้นบ้านมีวิธีการใช้ยาสมุนไพรในการรักษาโรคหลายวิธี ดังที่ สุตติมา หมัดอะดัม (2554) กล่าวว่า วิธีการปรุงยาและการใช้ยาสมุนไพรของคนมีหลายวิธี เช่น ต้มรินเอา น้ำต้ม ต้มเอาน้ำอบ ต้มอบเอาไอน้ำ ต้มเอาน้ำอม หรือบ้วนปาก บดผง ชงละลายน้ำกระสายต่าง ๆ กิน หรือเอาเครื่องยาห่อผ้าประคบ ตาแล้วพอก โปะ หรือพาด เกี่ยวผสมน้ำมันทา และป็นเป็นลูกกลอนรับประทาน เป็นต้น

นอกจากนี้ เชื่อว่า การใช้ยาจะต้องใช้ให้ถูกวิธี ถูกโรค ถูกขนาด ถูกวันเวลา และถูกยยาม และก่อนใช้ยาทุกครั้งผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยที่คอยดูแลพยาบาลจะต้องนำยาที่จะใช้ในการรักษาใส่ภาชนะที่เหมาะสม เช่น ขันเงิน จับด้วยสองมือยกขึ้นเหนือศีรษะผู้ป่วย ทำจิตใจให้บริสุทธิ์มีสมาธิ ระลึกถึงครูหมอ ยา กล่าวคำขอพรจากครูหมอ ยาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคลบนาคาลให้ยามมีความศักดิ์สิทธิ์ มีฤทธิ์ และสรรพคุณ สามารถรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยให้หายเป็นปกติได้อย่างรวดเร็ว เสร็จแล้วให้เอานิ้วมือขวา (นิ้วกลาง) ตะยาที่จะใช้กิน ทา พอก ฯลฯ จุ่มกระหม่อมสามครั้ง พร้อมกับภาวนาคาถาว่า พุทธังหาย ธัมมังหาย สังฆังหาย สาธุ และถ้าเป็นยาคัมผู้ป่วยต้องดื่มหรือกินให้หมดในแต่ละคราว และให้กินว่าขันที่ใช้ใส่น้ำยานั้นทุกครั้ง เมื่อดื่มหรือกินหมดแล้วด้วยเชื่อว่าจะทำให้โรคร้ายไข้เจ็บหายขาดไม่กลับมาเป็นใหม่อีก (พระครูทิม ทุมมวฑู โฒ, 2553; จวงทองแกมแก้ว, 2554)

3.5 ความเชื่อเกี่ยวกับการเก็บรักษายาสมุนไพร การเก็บรักษาสมุนไพรไว้ใช้ได้ นานไม่เสื่อมคุณภาพนั้น หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา เชื่อว่าจะต้องเก็บให้ถูกวิธี ดังที่ สุธิดา หมัดอะดัม (2554) กล่าวว่า การเก็บยาสมุนไพรให้มีอายุในการใช้ได้นานนั้นจะต้องเก็บใน ภาชนะและสถานที่ที่เหมาะสม และปลอดภัยพื้นมือเด็ก ไม่ให้ถูกแสงแดดหรือความร้อนจัด ไม่เก็บ ในที่ที่มีอากาศชื้น ไม่ให้โดนฝน โคนน้ำ ควรเก็บในที่ที่มีอากาศปลอดโปร่ง ทำให้นั้นมีอายุใน การนำมาใช้ในการรักษาโรคได้นานตามกำหนดอายุของยาแต่ละประเภท ไม่เสื่อมคุณภาพก่อน กำหนด ซึ่ง สมาคมแพทย์แผนโบราณ วัฒนธรรมสาธารณสุข กรุงเทพมหานคร (2531) ได้กล่าวถึงการกำหนด อายุของยาแต่ละประเภทเอาไว้ว่า ถ้าเป็นยาต้มที่ใช้ใบไม้ล้วน ๆ ต้มเพียงครั้งเดียวทิ้ง ถ้าผสมด้วย แก่นไม้ เครื่องเทศ โกงฐ เทียน มีอายุประมาณ 7 ถึง 10 วัน ถ้าผสมด้วยตัวยาที่เป็นแก่นไม้ เครื่องเทศ โกงฐ เทียน หัวของพืชที่แห้งแล้วมีอายุประมาณ 7 ถึง 15 วัน ถ้าทำการอุ่นทุกตอนเช้าและเย็นยนั้น ก็จะมีอายุต้มกินได้นานขึ้นจนกว่ายานั้นจะจัด ถ้าเป็นยาผงที่ผสมใบไม้ล้วน ๆ มีอายุประมาณ 3 ถึง 6 เดือน ถ้าผสมด้วยตัวยาที่เป็นแก่นไม้ โกงฐ เทียน เก็บไว้ใช้ได้ประมาณ 3 ถึง 6 เดือน ถ้าเกินเวลา ที่กำหนดยาก็จะเสื่อมคุณภาพ ยาลูกกลอน ยาเม็ด ยาทำเป็นแท่ง ถ้าผสมด้วยตัวยาที่เป็นใบไม้ล้วน ๆ มีอายุประมาณ 6 ถึง 8 เดือนถ้าผสมด้วยตัวยา ที่เป็นแก่นไม้ล้วน ๆ มีอายุประมาณ 1 ปี และถ้าผสม ด้วยตัวยาเป็นแก่นไม้ หัว-เหง้า โกงฐ เทียน และแร่ธาตุต่าง ๆ มีอายุประมาณ 1 ปี ถึง 1 ปี 6 เดือน ถ้าเป็นยาดองที่เข้าเกลือก็จะเก็บได้นานประมาณ 1 ถึง 2 ปี ถ้าเกินเวลาที่กำหนดคั้นยาก็จะเสื่อม คุณภาพ การกำหนดอายุของยาที่จะเสื่อมคุณภาพนั้น ไม่แน่นอน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการเก็บรักษาที่ดี เป็นสำคัญ

4. ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมหลังการรักษาโรคด้วยสมุนไพร

หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา มีความเชื่อว่า หลังจากการรักษาอาการ เจ็บป่วยหายแล้ว ผู้ป่วยจะต้องนำปิ่นโตไปวัดให้ได้ 3 วันติดต่อกัน และเมื่อถึงเวลาทำพิธีไหว้ครู หมอยาประจำปีของหมอพื้นบ้าน ผู้ป่วยที่หายดีแล้วต้องมาไหว้ครู และมาตัดพียที่บ้านของหมอ พื้นบ้าน ซึ่งหมอพื้นบ้านจะทำพิธีปีละครั้งเฉพาะในวันพฤหัสบดีแรกของเดือนหกเท่านั้น ดังที่ พระครูทิม ธรรมวุฑฒ โส (2553) ได้กล่าวถึงเกี่ยวกับพิธีการขึ้นตอนในการไหว้ครู การตัดพียและ สิ่งของที่ผู้ป่วยจะต้องนำมาในวันไหว้ครูและตัดพียไว้พอสรุปได้ ดังนี้

วันที่ทำการตัดพียเป็นวันเดียวกันกับวันไหว้ครู ซึ่งจะตรงกับวันพฤหัสบดีสัปดาห์ แรกของเดือนหกทุกปี หากผู้ป่วยที่หายจากอาการเจ็บป่วยแล้วไม่มาไหว้ครูไม่มาตัดพียก็จะ กลับไปเจ็บป่วยเหมือนเดิมอีกหรืออาจจะเจ็บหนักกว่าเดิม และบางครั้งหมออาจอุทิศหมอลงโทษ ได้ พระครูทิม ธรรมวุฑฒ โส (2553) ได้กล่าวว่า

“อะโหมไม่บายเอ๋หายแล้ว ไม่มาไหว้ครูไม่มาเค็ดพิชฮัน อากาเร่ไม่บายโหยชะ
ไม่หายขาด หลบไปเป็นเหมือนเอ๋เล่า ดีไม่ดีหนักหว่าเดิม ลงทีชะครุหมอฮัก
หมอเอากัน อะเค็ดพิชหนิมันหายขาด ไม่หลบมาเป็นเล่า หมออะ โหมโลกครุหมอ
ฮัก”

แปล: หากผู้ป่วยที่รักษาหายดีแล้ว ไม่มาร่วมพิธีไหว้ครูและไม่มาทำพิธีเค็ดพิช อากาเร่เจ็บป่วยนั้นก็จะไม่หายขาด กลับมาเป็นอีก ซึ่งอาจจะมีอาการหนักกว่าเดิมก็ได้ และบางครั้งครุหมออาจลงโทษผู้เป็นหมอที่ทำการรักษาด้วย หากผู้ป่วยมาทำพิธีเค็ดพิช อากาเร่เจ็บป่วยนั้นก็หายขาด ไม่กลับมาเป็นอีก และหมอก็จะไม่ถูกครุหมอลงโทษ

เมื่อเสกยาให้ผู้ป่วยคนใด ให้เก็บน้ำตาเทียนที่เสกยานั้นและเขียนชื่อผู้ป่วยคนนั้นไว้ด้วย เพื่อจะได้นำน้ำตาเทียนมาพริก เพราะถ้าหากว่าผู้ป่วยไม่มาเค็ดพิช ครุหมอจะลงโทษหมอเอาได้ ซึ่งหากทำการพริกเทียน อากาเร่เจ็บป่วยก็จะกลับไปหาผู้ป่วยอีก สำหรับสิ่งของที่ต้องพามาในวันไหว้ครู มาเค็ดพิชนั้น มีขันหมากพลู 5 คำ หรือ 9 คำ ก็ได้แต่ต้องไม่ต่ำกว่า 5 คำ ดอกไม้ รูปเทียน เงินกันเสนียดจันไร 12 บาท ขนโมโค ขนมแดง ขนมขาว ข้าวและแกง 1 ปิ่นโตหากโรคที่รักษาหายเป็นโรคที่ร้ายแรง บางครั้งอาจมีไก่ มีหัวหมูด้วย ก่อนเค็ดพิชต้องทำพิธีไหว้ครูก่อน ซึ่งหมอจะต้องชำระร่างกายให้สะอาด แต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาวสะอาด หรืออาจใช้ผ้าขาวหรือผ้าขาวม้า ผาดบ่า 1 ผืน การจัดเครื่องเช่นไหว้บูชาให้ใช้ผ้าขาวปูรองจัดวางเครื่องเช่นไหว้บูชาทั้งของหมอและของผู้ป่วยที่มาเค็ดพิชในที่อันควรให้เรียบร้อยเป็นระเบียบ เสร็จแล้วจุดรูป เทียน บูชาพระ และจุดปักไว้ที่เครื่องเช่นไหว้บูชาด้วย จากนั้นประกาศชุมนุมเทวดา ท่องนะโม 3 จบ และกล่าวคำไหว้สัสดี ในขณะที่ทำพิธีต้องคูทิสให้ดีก่อนหันหน้าไปทางทิศผีหลวงและทิศหลวงเหล็กเพราะไม่เป็นสิริมงคล เมื่อกล่าวคำไหว้สัสดีเสร็จแล้วก็กล่าวเชิญครุหมอ สิ่งศักดิ์สิทธิ์มารับเครื่องเช่นไหว้ (ช่วงที่ประกาศชุมนุมเทวดา ท่องนะโม และกล่าวคำไหว้สัสดี ให้เอาใบพลูจุ่มน้ำในขันที่เตรียมไว้แล้ว ประพรมให้ทั่วเครื่องเช่นไหว้บูชาไปเรื่อย ๆ ประพรมน้ำไปด้วยกล่าวเชิญครุหมอและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย) ตั้งเครื่องเช่นไหว้บูชาไว้นานประมาณไฟไหม้รูปหนึ่งดอก เมื่อไหว้ครูเสร็จจึงทำการเค็ดพิช ก่อนเค็ดพิชหมอต้องว่าคาถาป้องกันตัวเองเสียก่อน มิฉะนั้นจะทำให้สิ่งที่รำเรียนมาเสื่อมหมด โดยนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก งอขาเอาฝ่าเท้าชนกัน เอามือซ้ายจับที่หัวแม่เท้าให้มิดทั้งสองข้าง มือขวาดึงคว่ำบนศีรษะ ท่องคาถาว่า “นะปิด นะป่อง นะล้อม นะกัน” ให้ว่าสัก 3 ครั้งเสร็จแล้วเอามือซ้ายไปตบที่ชายโครงข้างซ้าย แล้วพูดว่านะกันซ้าย ตบชายโครงขวา พูดว่าโมกันขวา ตบที่หน้าอก พูดว่า พุทกันหน้า ตบข้างหลัง พูดว่าธากันหลัง มือขวาตบศีรษะ พูดว่ายะกัน

กระหม่อม มือซ้ายตบที่รูทวาร พูกว่าอีกทันทวาร จากนั้นให้ผู้ป่วยที่มาเค็ดพิษนั่งบนพื้นยืดเท้าไปข้างหน้า หันหน้าไปทางทิศตะวันตกปลายเท้าเฉียงเล็กน้อย หมอนั่งบนเก้าอี้ หรือถ้าไม่มีเก้าอี้ก็ให้นั่งยอง ๆ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เอนน้ำใส่กะลา 1 ใบ ตั้งไว้ที่ปลายเท้าผู้ป่วย ใช้หางจาก (ปลายก้านใบต้นจากที่ใช้มุงหลังคา) ชี้อากลงมาจากบนศีรษะลงไปให้สุดปลายเท้าทางระหว่างนิ้วชี้กับหัวแม่เท้า เอาปลายก้านจากจุ่มน้ำในกะลา หักเค็ดปลายก้านจากใส่ในกะลา ตอนหักเค็ดปลายก้านจากให้ว่า คาถาดัดหนวด ไปด้วย ดังนี้ “*สีกขัง ปัจจักขามิ คิหิตี มัง ธารณะ*” ทำซ้ำอย่างเดิมให้ได้ 3 ครั้ง และห้ามเดินข้ามน้ำในกะลา หากใครเดินข้ามน้ำในกะลาเชื่อว่า อาการป่วยนั้นจะไม่หายขาด เรียกว่าอาการติด ซึ่งบางครั้งอาจจะทำให้คนที่ข้ามน้ำในกะลานั้นได้รับความเจ็บป่วยไปด้วย ดังที่พระครูทิม ฐมฺมวฑฺฒโธ (2553) ได้กล่าวไว้ว่า

“ห้ามเดินข้ามน้ำในพล้อกเถเค็ดพิษเป็นอันขาด ถ้าใครรูปไปข้ามหนิมันจะติด ไม่หายขาด ลางที่อาการเจ็บอาการไม่บายสัน คิดไปโลกคนเถข้ามกัน”

แปล: ห้ามเดินข้ามน้ำในกะลาที่ทำพิธีเค็ดพิษเป็นอันขาด หากใครข้ามความเจ็บป่วยนั้นจะกลับมาเป็นอีกไม่หายขาด บางครั้งความเจ็บป่วยนั้นจะไปเกิดกับคนที่ข้ามด้วย

เมื่อทำการเค็ดพิษเสร็จแล้ว ให้เอนน้ำในกะลานั้นไปสาตทิ้งจึ้นบนหลังคาบ้าน เชื่อว่าจะปลอดภัยพ้นจากการถูกคนเดินข้าม จากนั้นกรวดน้ำแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับเจ้ากรรมนายเวรด้วย เสร็จแล้วกล่าวคำขอ เครื่องเช่น ไหว้บูชา ดังนี้ “*เส สัง มัง สัง*” จึงยกเอาไปรับประทานได้ แต่ห้ามหมอรับประทานเครื่องเช่น ไหว้บูชาโดยเค็ดขาด ด้วยเชื่อว่าจะไม่เป็นสิริมงคล และจะนำมาซึ่งความเจ็บป่วยแก่ตัวหมอ (พระครูทิม ฐมฺมวฑฺฒโธ, 2553)

วิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

การศึกษาวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาค้นคว้าไว้ 3 ประเด็น คือ การตรวจวินิจฉัยโรค วิธีการรักษาโรค และการติดตามผลของการรักษาโรค ซึ่งปรากฏผลของการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1. การตรวจวินิจฉัยโรค เป็นขั้นตอนแรกของการรักษาโรคที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ก่อนการตรวจวินิจฉัยโรค และรักษาโรค ก็จะต้องมีความเชื่อเกี่ยวกับผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาเกี่ยวข้อง กล่าวคือ ก่อนทำการตรวจวินิจฉัยโรคและรักษาโรคทุกครั้ง ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยต้องจัดเตรียมขันหมากครู ซึ่งประกอบด้วยหมากพลู 3 คำ หรือ 5 คำ ดอกไม้ 3 สี รูป 3 ดอก เทียนขาว 1 เล่ม และเงินค่าราคา (เงินกำนัลครู) 112 บาท มาให้หมอ 1 ขัน เพื่อภาคครูหมอหรือบูชาครูหมอ (เชื่อว่าเพื่อเป็นการแสดงความเคารพสักการะบูชาครูหมอยา และขอพรจากครูหมอยาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ท่านมาช่วยเสริมในการรักษาหรือคลันดาลให้การรักษาในครั้งนั้นมีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น) (จวง ทองแกมแก้ว, 2554) เมื่อภาคครูหมอเสร็จ ก็จะทำการตรวจวินิจฉัยโรค ดังนี้

1.1 การซักประวัติ

1.1.1 การซักประวัติทั่วไป เช่น ชักถาม ชื่อ ที่อยู่ วัน เดือน ปีเกิด สถานที่เกิด ศาสนา อาชีพ ครอบครัว ความประพฤติ และโรคหรืออาการเจ็บป่วยที่เคยเป็นมาก่อน

1.1.2 การซักประวัติการเจ็บป่วย เช่น ลืมเจ็บเมื่อไร สาเหตุแห่งการเจ็บป่วยเป็นอย่างไร อาการต่อมาเป็นอย่างไร รักษาอย่างไร อาการเปลี่ยนแปลงผันแปรมาในแต่ละวันเป็นอย่างไร เคยรักษามาแล้วอย่างไร และปัจจุบันเป็นอย่างไร ฯ

1.2 การตรวจร่างกายและจิตใจ

1.2.1 การตรวจสุขภาพทั่วไป

1) การสังเกต เช่น ตรวจสังเกต รูปร่าง กำลัง ผิวพรรณ สติอารมณ์ เสียง การหายใจ สภาพร่างกาย ทุกขเวทนา ว่าเป็นอย่างไร

2) การสัมผัส เช่น การตรวจความร้อนของร่างกาย การตรวจชีพจร การคลำ การกด ตามต่อมและส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย

1.2.2 การตรวจเฉพาะที่ เช่น

1) การตรวจเส้น จะต้องตรวจโดยการสังเกต การคลำ สัมผัส และบีบ กด เพื่อให้รู้ว่า เส้นมีความร้อน มีเม็ด หรือลักษณะเส้นนูน จมกลบจนถึงกระดูก หรือลอย บีบ กด แล้วเจ็บเสียววาบไปถึงส่วนใดของร่างกายหรือไม่อย่างไร ดังที่ สุติมา หมัดอะดัม (2554) ได้กล่าวว่า

“บ๊ะจะตรวจเส้นหลัก ๆ โห่ย 3 เส้นคือ เส้นเถโห่ยใต้คอกออยทั้ง 2 ข้าง เส้นเถโห่ยใต้ลิ้นปี แล้วจะเส้นเถโห่ยบนคือ ส่วนเส้นเอ็น ๆ บ๊ะจะตรวจตามอาการของคนไม่บายเป็นคน ๆ ไป”

แปล: ดิฉันจะตรวจเส้นหลัก ๆ อยู่ 3 เส้น คือ เส้นที่อยู่ใต้คอหอยทั้งสองข้าง เส้นที่อยู่ใต้ลิ้นปี่ และเส้นที่อยู่เหนือสะดือ ส่วนเส้นอื่น ๆ ดิฉันจะตรวจตามอาการของผู้ป่วยเป็นราย ๆ ไป

2) การตรวจตา หู โดยการสังเกต ใบหูแข็งตึง ในหูมีแผล มีหนอง มีเมือกหรือไม่ สังเกตตา ตามีสีแดง สีเขียว สีขาว ชัด ขุ่นมัว มีน้ำตาไหล มีจ้ำตา หรือไม่อย่างไร และซักถามหูฟังได้ยินชัดหรือไม่ มีเสียงแว่วหรือไม่ หูอื้อ หูตึงหรือไม่ ตาพร่า ตามัว แสบตาและมีอาการเจ็บหรือไม่อย่างไร

3) การตรวจปาก ลิ้น ขากรรไกร โดยการสังเกต มีกลิ่นปาก ปากแห้ง ปากซัด ปากเป็นแผล ลิ้นเป็นฝ้าละเอียด เป็นเม็ด เป็นขุม หรือ “ลิ้นหู้เหมือนโคนทางกล้วยหรือไม้” (ลิ้นห้อยเหมือนโคนทางกล้วยหรือไม้) (จวง ทองแกมแก้ว, 2554) ขากรรไกรแข็ง กดเจ็บ หรือไม่อย่างไร

4) การตรวจหัวใจ โดยการจับชีพจร เต็มช้า เต็มเร็ว เต็มเบา เต็มแรงหรือไม่อย่างไร สังเกต และซักถามลักษณะอาการต่าง ๆ เพิ่มเติม ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวถึงวิธีการตรวจหัวใจผู้ป่วยไว้ว่า นอกจากการจับชีพจรแล้ว ตนจะใช้วิธีการสังเกตและซักถามลักษณะอาการต่อไปนี้เพิ่มเติม เช่น จี้โกรธ โมโห หงุดหงิด เสียใจ น้อยใจ ใจอ่อน ใจสั้นหวิว อึดอัดหายใจไม่สะดวก เหนื่อยง่าย ตกใจง่าย อ่อนเพลีย พุดจาพ่นเพื่อน นอนไม่หลับ ผิวหนังซีด มีเหงื่อไหลควาเหนียวเหมือนยางมะตูมตามฝ่ามือหรือไม่ เหงื่อเม็ดเล็ก เม็ดใหญ่ หรือไม่อย่างไร เป็นต้น

5) การตรวจปอด โดยการใช้นูทาบฟังเสียงปอดบริเวณทรวงอก แต่ถ้าเป็นผู้หญิงทำไม่ได้ จำต้องฟังเสียงการหายใจ และสังเกตจังหวะการหายใจ ซึ่ง จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวว่า

“ถ้าอยากอิโหระว่าปอดเป็นพื้นหรือจะให้อาหุทาบเถ่น้ำอกแล้วจะฟังเสียงว่ามันดังพื้นหรือ ดังเหมือนแมวกรนไม่ ดังทึบ ๆ เรวหรือแซ หรือว่า ดังคร็อกครัก ๆ ฟืด ๆ ฟืด ๆ หรือว่าพื้นหรือ แต่ถ้าเป็นโหมหญิงทำไม่ได้นะ โลกฟังเสียงแหล่ง เสียงหายใจ แล้วจะสังเกตจังหวะการหายใจเอา แน่นว่า เสียงแหบเสียงแห้งหรือไม่ หายใจ เรว แซ หรือว่า สั้นยาวพื้นหรือ ลมหายใจมีกลิ่นหรือไม้อะไรพื้นนี้แหละ”

แปล: ถ้าต้องการรู้ว่าปอดเป็นอย่างไรก็ให้ใช้หูทาบบริเวณทรวงอก ฟังเสียงมีเสียงดังเหมือนแมวกรน มีเสียงทึบ ดังเร็วหรือช้าอย่างไร เสียงดังครี๊กร้าก ๆ ฝืด ๆ ฝืด ๆ หรือไม่อย่างไร แต่ถ้าเป็นผู้หญิงทำไม่ได้จะต้องฟังเสียงพูด เสียงการหายใจ และสังเกตจังหวะการหายใจ เช่น ฟังน้ำเสียง แหบ แห้งหรือไม่ หายใจสั้นหรือยาว ลมหายใจมีกลิ่นหรือไม่อย่างไร

6) การตรวจตับ โดยการคลำ กด และสังเกตบริเวณใต้ชายโครงด้านขวา และสังเกตอาการอื่น ๆ ซึ่ง จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวว่า

“เวลาตรวจตับนั้น ให้เอามือคลำ แล้วจะกดแลดูใต้ชายโครงขวา ว่ายังก้อนยังไทรแซง ๆ โห่ยมั่ง กดแล้วเจ็บเสียวตั้งแต่ชายโครงถึงยอดอกหรือไม่ ถึงสังเกตแล้วจะ ถามแลอาการอื่น ๆ กัน แล่นว่า ไอแห้ง ๆ หรือไม่ มือเท้าบวมไม่ ตามีสีขาวไม่ ชุบชืด ผอมเหลืองหรือไม่ ยังใช้ยังไทรไม่ กินได้ไม่ นอนหลับไม่ หายใจคล่องไม่ เหี่ยวขึ้นไม่ อวกออกเลือด หรือว่าช้อออกเลือดมั่งไม่ ลองสังเกตแล ถามแล”

แปล: การตรวจตับให้ใช้มือคลำ กด และสังเกต บริเวณใต้ชายโครงด้านขวามีลักษณะเป็นก้อนแข็ง กดแล้วเจ็บเสียวตั้งแต่ชายโครงถึงยอดอกหรือไม่ จากนั้นสังเกตและซักถามอาการอื่น ๆ เช่น ไอแห้ง ๆ หรือไม่ มือเท้าบวมหรือไม่ ตามีสีขาวหรือไม่ ชุบชืด ผอมเหลืองหรือไม่ มีไข้หรือไม่ กินได้หรือไม่ นอนหลับหรือไม่ หายใจสะดวกหรือไม่ ปัสสาวะขุ่นหรือไม่ อาเจียนเป็นโลหิต และถ่ายเป็นโลหิต หรือไม่อย่างไร

7) การตรวจม้าม โดยการคลำ กดและสังเกต บริเวณชายโครงด้านซ้าย สังเกตร่างกาย และซักถามเกี่ยวกับอาการอื่น ๆ ซึ่ง จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวว่า

“ถ้าม้ามผิดปกติขึ้น มันจะย้อยเลบออกมาใต้ชายโครงข้างซ้าย โห่ยเป็นลิ้ม โห่ยะ หมะจักรผานขึ้นแหละ สักขนาด 3 นิ้วได้ เป็นก้อนแข็ง แล้วจะเจ็บพุงแน่นพุงพุงป่อง หน้าท้องแหวเป็นมัน ผิวหนังแตกเป็นเกล็ด ท้องพุงลาย หายใจขัด นอนไม่ย่อยหลับ โห่ยผอมเหลือง ชุบชืด โห่ยะ แล้วจะร้อน ๆ หนาว ๆ”

แปล: ถ้ามีลมผิดปกติ จะย่อยแลบออกมาบริเวณชายโครงด้านซ้าย มีลักษณะเป็นลิ้มเหมือน ผานไถ (ส่วนประกอบของคันไถที่ใช้ไถนาด้วยวัวหรือควาย) ขนาดประมาณ 3 นิ้ว เป็นก้อนแข็ง และมีอาการเจ็บท้อง แน่นท้อง ท้องป่อง หน้าท้องแหวเป็นมัน ผิวหนังแตกเป็นเกล็ด ท้องลาย หายใจขัด นอนไม่ค่อยหลับผอมเหลืองซุบซิดและมีอาการร้อน ๆ หนาว ๆ

8) การตรวจไต โดยการคลำ กด สัมผัส บริเวณสะดือเหนือสะดือทรวงทั้ง 2 ข้าง สัมผัสลักษณะความผิดปกติของร่างกาย และซักถามเกี่ยวกับความรู้สึกร่างกายต่าง ๆ ของผู้ป่วย สุนิมา หมัดอะดัม (2554) ได้กล่าวถึงวิธีการตรวจไตผู้ป่วยไว้ว่า คนจะใช้วิธีตรวจไตโดยการคลำ กด และสัมผัสบริเวณสะดือเหนือสะดือทรวงทั้ง 2 ข้าง ว่าเป็นเมื่ เป็นก้อน บวม ฟกช้ำ กดเจ็บ เสียวจถึงปลายเท้าหรือไม่อย่างไร สัมผัสร่างกาย หน้าตา บวมพองหรือไม่ และซักถามถึงลักษณะอาการต่าง ๆ เช่น อาบน้ำเย็นเสียว เจ็บปวดบริเวณท้องน้อยและมีก้อนแข็ง อ่อนเพลีย ไม่มีแรง ปัสสาวะไม่ค่อยออกหรือไม่อย่างไร

9) การตรวจลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก และกระเพาะอาหาร โดยการคลำ กด บริเวณท้อง สัมผัส และซักถามว่า มีอาการปวดท้อง ท้องเสีย แน่นท้อง อาเจียน จุกเสียด แดกขึ้น แดกลง ถ่ายไม่หมด ท้องขึ้น ท้องพอง หรือไม่อย่างไร จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวถึงลักษณะอาการของผู้ป่วยเกี่ยวกับลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก และกระเพาะอาหารผิดปกติไว้ว่า

“คนเถล่ำไส้หรือว่ากระเพาะไม่ย่อยคี่นั้นนะ จะถ่ายเป็นมูกเลือด ขี้เหนียวแบน ธิบคล้ายหนมจากคล้ายฝัก โลกขามเปียก ลางทีจะถ่ายเปียกถ่ายบูให้หมินข้าว หมินปลากินจะ ไม่ย่อย คี่นอนจะ ไม่ย่อยหลับให้เจ็บให้เมลื้อยเอวให้ตาพรวา เวียนหัวแล้วจะคี่คร้านปล้ำแต่ินอน”

แปล: ผู้ป่วยเป็นโรคเกี่ยวกับกระเพาะอาหารและลำไส้ มักมีอาการถ่ายเป็นมูกเลือด อุจจาระมีลักษณะเหนียวแบนธิบคล้ายหนมจาก คล้ายฝักมะขามเปียก ถ่ายคล้ายอาการท้องร่วง ให้หมิ่นอาหาร กินไม่ค่อยได้ นอนไม่ค่อยหลับ ให้ปวดเมื่อยเอว ให้ตาพรวา วิงเวียนศีรษะ และมักขี้เกียจอยากนอน

10) การตรวจกระเพาะปัสสาวะ จะตรวจกระเพาะปัสสาวะของผู้ป่วยโดยการคลำ กดบริเวณท้องน้อยความีลักษณะแข็งเป็นก้อน บวมนูน หรือไม่อย่างไร สัมผัส และซักถามอาการเช่น ปัสสาวะขัด เสียวช่าน สีปัสสาวะขุ่นข้น แดง ไสจางหรือไม่อย่างไร

11) การตรวจมดลูก การตรวจมดลูก จะตรวจโดยวิธีการคลำ กด และสังเกตดูว่า บริเวณท้องน้อยมีก้อนเนื้อ บวมพองและมีอาการปวดเจ็บหรือไม่อย่างไร นอกจากนี้ก็จะสังเกต และซักถามอาการ เช่น ปวดเมื่อยบั้นเอว ถึงก้นกบ อุจจาระปัสสาวะขัด หรือไม่อย่างไร เป็นต้น (สุติมา หมัดอะดัม, 2554)

1.2.3 การตรวจอาการ การตรวจอาการของคนไข้หรือผู้ป่วย ก็เพื่อให้รู้ว่าผู้ป่วยหรือคนไข้ เจ็บป่วยด้วยโรคอะไร ความเจ็บป่วยอยู่ในขั้นใด หนักเบา รักษาง่าย รักษายาก หรือไม่อย่างไร และเพื่อจะได้วางยาได้ถูกต้อง เช่น

1) **การตรวจเหงื่อ** ตรวจดู และสังเกตว่าเหงื่อมีลักษณะและกลิ่น เป็นอย่างไร เช่นถ้ามีกลิ่นตัวเหม็นคาว มีเหงื่อตามใบหน้าเมื่อดำเนินเหงื่อที่ฝ่ามือเหนียวเหนอะเหมือนยางมะตอย แสดงว่า มีอาการเจ็บป่วยเกี่ยวกับ โรคหัวใจ เป็นต้น

2) **การตรวจปัสสาวะ** จะตรวจดูสี และลักษณะของปัสสาวะ เช่น ปัสสาวะสีแดงเหลือง ขุ่นข้นเป็นฟอง หรือสีเหมือนน้ำล้างเนื้อหรือไม่ อย่างไร

3) **การตรวจอุจจาระ** จะตรวจดูสี กลิ่น ลักษณะอุจจาระว่า เป็นเช่นไร เช่น สีดำ สีแดง สีเขียว สีเหลือง ขาวเทา เป็นเมือกมัน มูกเลือด ลักษณะเหมือนฝักมะขามเปียกเหมือนขนมจาก ถ่ายเหลว เป็นเม็ดเหมือนขี้แพะ (มูลแพะ) หรือไม่ อย่างไร

4) **การกินอาหารและการบริโภคของคนไข้ที่แสดงโรค** เช่น กินของหมักดอง น้ำอัดลม เหล้าเบียร์ เครื่องในสัตว์ สัตว์ปีก ยอดผัก หรือไม่ อย่างไร เป็นต้น

5) **การตรวจเสียง** เช่น เสียงแหบ แห้ง เสียงเบา คิดอ้าง พุดไม่ชัดหรือไม่ อย่างไร

6) **การตรวจการหลับนอน** เช่น นอนดิ๊ก นอนหัวค่ำ ตื่นสาย นอนวันละกี่ชั่วโมง หลับหรือไม่หลับ สะดุ้งตื่นตกใจ ตื่นแล้วนอนไม่หลับหรือไม่ อย่างไร

7) **การตรวจความรู้สึกภายใน** เช่น มีอาการครั่นเนื้อ ครั่นตัว อึดอัด หิว หวาดกลัว หิวโหยอ่อนเพลียหรือไม่ อย่างไร

8) **การตรวจความรู้สึกภายนอก** เช่น ปวดเจ็บ แสบคันหรือไม่ อย่างไร

9) **การตรวจความรู้สึกในปากในคอ** เช่น ปากขม ปากจืด เจ็บปาก แสบปากหรือไม่ อย่างไร เป็นต้น (สุติมา หมัดอะดัม, 2554; จวง ทองแกมแก้ว, 2554)

นอกจากวิธีการตรวจโรคข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว บางครั้งในผู้ป่วยบางรายหมอพื้นบ้านต้องได้ถามข้อมูลของผู้ป่วยบางประการที่ผู้ป่วยไม่สามารถให้ข้อมูลได้เองตามปกติ หรือเป็นข้อมูลบางประการที่ถือว่าญาติผู้ป่วยรู้ดีพอ ๆ กันกับผู้ป่วยจากญาติผู้ป่วย เพื่อนำมาประกอบใช้ในการวินิจฉัยโรค ดังที่ (จวง ทองแกมแก้ว, 2554) ได้กล่าวไว้ว่า

“ถ้าถามอยากอีโหร'ไอ'โหรเพิ่มเติม เกี่ยวกับคนไม่บ้ายเอ่มาให้รักษาอันนะ
 งานจะถามคนเอ่เร็น เอ่โหย่ด้วยกัน เหรอไม่พะ ถามญาติพี่น้องเอ่โหย่แ่ ะ”

แปล: ถ้าผมต้องการจะรู้ข้อมูลอะไรเพิ่มเติม เกี่ยวกับผู้ป่วยที่มาปรึกษา ผมก็จะถามคนที่อาศัยอยู่ที่บ้านเดียวกันกับผู้ป่วย หรือไม่ก็ถามญาติพี่น้อง ที่มีที่อยู่อาศัยใกล้ ๆ กัน

เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม หรือการติดต่อ การสัมผัสกับผู้อื่น การทำบุญทำทาน การล่วงละเมิดข้อห้ามข้อปฏิบัติทางสังคม หรือละเมิดต่อสิ่งที่เชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผี หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น และเมื่อได้ตรวจโรคอย่างละเอียดพอที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับโรคได้แล้วขั้นต่อไปก็คือการวินิจฉัยโรคว่า คนเจ็บด้วยลักษณะอาการดังที่ตรวจแล้วนั้น มีอะไรพิการ สมมติเรียกว่าโรคอะไร โรคนั้นมีที่เกิดมาจากอะไรเป็นต้นเหตุ อะไรขาด อะไรเกิน หรือวิปริต แปรปรวนอย่างไร จึงเป็นเหตุให้เกิดโรค และโรคลักษณะเช่นนี้จะบำบัดรักษาแก้ไขได้โดยวิธีใด ควรใช้ยาอะไร สรรพคุณยาแก้อาการใด ใช้มากน้อยแค่ไหน ใช้เวลาใด ขนาดเท่าใด ใช้อะไรเป็นกระสาย และจะวางยาให้คนไข้กินหรือบำบัดรักษาที่วัน แล้วดูอาการคนไข้ว่าถูกกับยาหรือไม่อย่างไร ถ้าอาการดีขึ้นหรือหายก็เป็นการถูกต้อง แต่ถ้าคนไข้อาการไม่ดีขึ้นก็ต้องตรวจเพิ่มเติมและให้ยาใหม่ต่อไป (สุติมา หมัดอะดัม, 2554; จวง ทองแกมแก้ว, 2554)

2. วิธีการรักษาโรค

จากการศึกษาวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา พบว่า เมื่อหมอพื้นบ้าน ได้ทำการตรวจและวินิจฉัยโรคแล้ว จากนั้นก็จะดำเนินการกระบวนกรในการรักษาโรค ซึ่งหมอพื้นบ้านมีวิธีการในการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรที่แตกต่างกันไปตามชนิด และลักษณะอาการของโรคหรือความเจ็บป่วยที่ปรากฏ เพื่อมุ่งปรับธาตุทั้ง 4 ให้เกิดความสมดุลเป็นหลัก เช่น

กรณีผู้ป่วยเป็นเหน็บชาหรือปวดเมื่อย กล้ามเนื้อ ข้อ กระดูก และเส้นเอ็น ก็จะใช้วิธีการรักษาด้วยวิธีการนวดด้วยน้ำมันสมุนไพร และบางรายอาจมีการอบสมุนไพร ประคบสมุนไพร และให้ยากินสมุนไพรไปด้วย

กรณีผู้ป่วยเป็นไข้ตัวร้อน ใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพรต้ม หรือยาสมุนไพรลูกกลอน หรือยาสมุนไพรบดผง ชงหรือละลายน้ำกระสายกิน เช่น ชงหรือละลายด้วยน้ำต้มสุก น้ำข้าวสาร หรือน้ำดอกไม้เทศกินแล้วแต่กรณี

กรณีผู้ป่วยเป็นไข้ มีเม็ด ผื่น ตุ่ม ขึ้นตามร่างกายด้วย ใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพรต้ม หรือยาสมุนไพรลูกกลอน หรือยาสมุนไพรบดผง ชงหรือละลายน้ำกระสายกิน หรือใช้ยาสมุนไพรทา ปอก พาด โปะ หรือพ่น และอาจใช้คาถาปิดเป่าร่วมด้วย เช่น ผู้ป่วยเป็น ไข้เริ่ม หรือ งูสวัด เป็นต้น

กรณีผู้ป่วยมีเม็ด ผื่น และมีอาการคันตามร่างกาย ใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพรต้ม หรือยาสมุนไพรลูกกลอนกิน หรือยาสมุนไพรต้มเอาน้ำอาบ หรือใช้ยาสมุนไพรต้มเกี่ยวกับน้ำมันพืช เช่น น้ำมันงา หรือน้ำมันมะพร้าวใช้ทา เป็นต้น

กรณีผู้ป่วยเด็ก มีลิ้น เป็นฝ้า เป็นขาว ใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้ยากวาดสมุนไพร (กวาด หมายถึง ใช้ไม้ซี่พายยาสมุนไพรกวาดทาบบริเวณลิ้น โคนลิ้น หรือบริเวณในปากที่เป็น ฝ้า เป็นขาว) และถ้าเด็กเป็นตานก็จะใช้ยาสมุนไพรต้มให้กิน

กรณีผู้ป่วยมีอาการคัดจมูก หายใจขัด น้ำมูกไหล ปวดศีรษะ จะใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้ยาสมุนไพรต้ม นัตถ์ สือบ หรือบางรายอาจให้ยาสมุนไพรต้ม หรือยาสมุนไพรลูกกลอนกิน หรือใช้ยาสมุนไพรบดผง ชงหรือละลายด้วยน้ำต้มสุก น้ำมะนาว หรือน้ำผึ้งรวงกินด้วยก็ได้แล้วแต่กรณี

กรณีผู้ป่วยถูกของมีพิษ หรือถูกสัตว์ หรือแมลงมีพิษกัด ต่อย ใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้สมุนไพรฝน หรือตำผสมน้ำมะนาว หรือสุรา หรือน้ำข้าวสาร ใช้พาด ปอก โปะ ทา หรือกินด้วยก็ได้

กรณีผู้ป่วยเป็นลม ใช้วิธีการรักษาด้วยการนวด และการใช้สมุนไพรชงละลายน้ำดื่มสุก หรือน้ำมะนาวให้กิน

กรณีผู้ป่วยมีอาการเจ็บปาก หรือปวดฟัน ใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้สมุนไพรต้มเอาน้ำยาอม หรือบ้วนปาก

กรณีผู้ป่วยมีอาการบาดเจ็บ เป็นแผล อักเสบ ฟกช้ำ ใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้น้ำมันสมุนไพรทา หรือใช้สมุนไพรสด ๆ ตำพอก หรือโปะ

กรณีผู้ป่วยมีอาการทั้งอาเจียนและลงท้อง ก็จะใช้สมุนไพรสดฝนกับน้ำกระสายยาให้รับประทาน เช่น ข่าสดฝนกับน้ำปูนใส เป็นต้น

กรณีผู้ป่วยมีอาการท้องผูก ท้องร่วง ท้องเสีย ปวดท้องก็จะใช้วิธีการรักษาด้วยยาสมุนไพรต้มรินเอาน้ำดื่ม ยาสมุนไพรลูกกลอน ยาสมุนไพรบดผง ชงหรือละลายด้วยน้ำกระสายยา หรือสมุนไพรฝนกับน้ำกระสายยาต่าง ๆ กิน เช่น น้ำต้มสุก น้ำมะนาว น้ำมะขามเปียก หรือน้ำปูนใส ให้กินแล้วแต่กรณี เป็นต้น

กรณีผู้ป่วยเป็นโรคเหน็บชา มีอาการปวดเมื่อย ใช้วิธีการรักษาด้วยการใช้สมุนไพรต้ม รินเอาน้ำดื่ม ปั่นเป็นลูกกลอน บดผง ชงละลายน้ำกระสายยาต่าง ๆ กิน หรือใช้น้ำมันสมุนไพรทา ถู นวด ใช้สมุนไพรประคบหรืออบร่วมด้วย

เฉพาะวิธีการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรที่ใช้กินนั้น จะต้องให้ยากิน เพื่อมุ่งไปในทาง การขับถ่าย ขับพิษ ถอนพิษ รักษาโรคโดยตรง บำรุงธาตุบำรุงกำลัง และบำรุงหัวใจหรือบำรุงประสาท เป็นหลัก เชื่อว่าจะทำให้โรคหายเร็วขึ้น (สุติมา หมัดอะดัม, 2554; จวง ทองแกมแก้ว, 2554)

อย่างไรก็ตามวิธีการรักษาโรคทั่วไปด้วยการสมุนไพรของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา นอกจากการใช้ยาสมุนไพรเป็นหลักในการรักษาโรค เมื่อมุ่งปรับธาตุ 4 ให้เกิดความสมดุล ตามหลักความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องธาตุ 4 แล้ว วิธีการรักษายังประกอบไปด้วยการใช้คาถา และรวมถึง พิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อ ทั้งความเชื่อทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และความเชื่อตามหลัก พระพุทธศาสนาที่ใช้ผสมผสานกลมกลืนกันอยู่ในกระบวนการของการบำบัดรักษาผู้ป่วย อย่างที่ไม่ได้แยกขาดเป็นอิสระออกจากกัน เป็นตัวเสริมในการรักษาเพื่อให้การรักษามีความศักดิ์สิทธิ์ ช่วยสร้างขวัญและกำลังใจให้คนไข้หรือผู้ป่วยหายจากความเจ็บป่วยได้เร็วขึ้น เช่น การรดน้ำมนต์ ทำบุญตักบาตร สวดมนต์ไหว้พระ ขอมมา บวงสรวง และเช่น ให้อาหารต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวว่า

“เวลานอนรักษาคนไม่บายอัน ไม่ใช่เวลานอนให้กินแต่ยาอย่างเดียว ก่อนนอน นอนจะบอกให้ไหว้พระสวดมนต์ วันพระวันไหนจะให้พาข้าวไปวัดทำบุญ ตักบาตร แล้วจะให้กรวดน้ำแผ่เมตตาให้กับเจ้ากรรมนายเวรเสียมั่งถึงให้พระรด น้ำมนต์ให้กิน เพื่อเวรกรรมเก่าทำไว้ได้เบาได้คลายลงมั่ง แล้วจะได้บายใจ อากาเร่เจ็บโหยได้หายเร็วขึ้น”

แปล: เวลาผมรักษาผู้ป่วย มิใช่ให้กินแต่ยาเพียงอย่างเดียว ก่อนนอนจะบอกให้ไหว้พระ สวดมนต์ วันพระให้พาข้าวไปวัด ทำบุญตักบาตร เสร็จแล้วกรวดน้ำ แผ่เมตตาให้กับเจ้ากรรมนายเวร และให้พระรดน้ำมนต์ให้ด้วย เพื่อเวรกรรมที่ทำไว้ได้ลดลงบ้าง จะได้สบายใจ ช่วยให้อาการที่ เจ็บป่วยหายได้เร็วขึ้น

นอกจากนี้ สุภาพ รุปลักษณ์ (2554) ได้กล่าวถึงวิธีการการรักษาผู้ป่วยที่กระดูกแตก หัก ซ้นโดยมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้องไว้ว่า

“ถ้าหากคนแก่โคก แดก โคกหัก ฉานจะเข้าเผือกไม้ไฟให้ แล้วจะใช้มันพร้าวแก่เคี้ยว กับสมุนไพรรักษา แล้วจะว่าคาถากัน จะทำให้โคกติดเร็ว”

แปล: ผู้ป่วยที่กระดูกแตก หัก ฉินจะใช้วิธีการรักษาด้วยการเข้าเผือกไม้ไฟ และใช้น้ำมัน มะพร้าวที่เคี้ยวกับสมุนไพรรักษา และใช้คาถาเสกเป่าด้วย จะทำให้กระดูกติดเร็ว

และพระครูทิม ธรรมวฑฺฒโธ (2553) ได้กล่าวถึงการให้ยาแก่ผู้ป่วยซึ่งหมอจะต้องคำนึงถึง เวลาหรือฤกษ์ยามที่ให้ยา ตามความเชื่อในทางโหราศาสตร์ไว้ว่า

“ถ้าเหมือนว่าเราเฝ้าเอาถ่ายให้คนแก่ไม่บายกินอันไหนะ ลุงแกตั้งไว้โยะ ตั้งแกก แยกยังโหยหนุ่แหละว่าพันหรือ ๆ จะอย่าให้ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ กับแรม 15 ค่ำ แกว่าถ้าไม่เชื่อตายได้”

แปล: คุณลุงได้สั่งยาไว้เสมอตั้งแต่สมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ว่าการวางยาถ่ายให้ผู้ป่วยกินนั้น อย่าวางยาให้ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ และแรม 15 ค่ำ หากไม่เชื่อผู้ป่วยอาจตายได้

และการให้ยาแก่ผู้ป่วยทุกครั้งหมอจะต้องคำนึงถึงฤกษ์หรือสรรพคุณของยาหรือกำลังยา กำลังโรคหนักเบารุนแรงมากน้อยอย่างไร และรวมถึงกำลังของคนไข้หรือผู้ป่วยอยู่ในสภาพอย่างไร ซึ่งหมอจะต้องพิจารณาได้ร่ตรงให้รอบคอบถี่ถ้วนก่อนที่จะวางยามิฉะนั้นอาจนำมาซึ่งอันตรายแก่ชีวิตของผู้ป่วยได้ (พระครูทิม ธรรมวฑฺฒโธ, 2553)

นอกจากนี้วิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรรักษาของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล้า จังหวัด สงขลา ยังมีข้อเสนอแนะให้ผู้ป่วยปฏิบัติตน และการงดบริโภคอาหารแสลงโรคในระหว่างการรักษาด้วย ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2554) ได้กล่าวถึงข้อเสนอแนะผู้ป่วยที่มีอาการปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ ข้อ กระดูก และเส้นเอ็น ที่มาให้ตนรักษาไว้ว่า

“คนไม่บายเถว่าเที่ยวซัดเที่ยวเมื่อย ตามเนื้อ ตามตัว ตามเส้น ตามโคก เหวอว่า ตามข้อตามไทรพ่นนี้อันนะ อย่าเที่ยวทำงานหนัก อย่าทำไทรไทรโยะในท่าอัน นาน ๆ อย่างอนคิก ออกกำลังเสียมั่งแต่พอดี ๆ ให้สมกับอาโยะ ถึงอย่าเที่ยว กินของแหลงของไทรเข้าไป แฉ่นว่า ของหมักคอง น้ำอัดลม เหล้าเบียร์ เครื่องใน สัตว์ยังปีก ปลาขี้เงียง หน่อหมงหน่อไม้ ผักกอก เหวอว่ายอดผักยอดไทรเถ

อ่อน ๆ แล้วจะข้าวเหนียวขาว ถ้าเหล็กได้ขะ เหล็ก อย่าที่ยวกินเข้าไป มันแหลง
โรคเลไม่บายโหย่ทั้งเพ ถ้าไม่เชื่อรักษายาก ไม่หาย ลางที่หนักหว่าเดิม”

แปล: ผู้ป่วยที่มีอาการปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ เส้นเอ็น กระดูก และข้อ ไม่ควรทำงานหนัก หรืออยู่ในอิริยาบถใดนานจนเกินไป ควรเปลี่ยนอิริยาบถบ่อย ๆ ไม่นอนดึก ออกกำลังกายแต่พอควร ให้พอเหมาะสมกับวัยอย่างสม่ำเสมอ ควรหลีกเลี่ยงและไม่บริโภคอาหารแสลงโรค เช่น ของหมักดอง น้ำอัดลม เหล้าเบียร์ เครื่องในสัตว์ สัตว์ปีก ปลา มีเงียง หน่อไม้ ผักกอก หรือยอดผักอ่อน ๆ และข้าวเหนียวขาว หากไม่ปฏิบัติตามเชื่อว่าจะทำให้โรคหายช้ารักษายากหรือไม่หายหรืออาจมีอาการลุกลามมากยิ่งขึ้น

3. การติดตามผลของการรักษา

จากการศึกษาการติดตามผลของการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา พบว่า หมอพื้นบ้านอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลาไม่ได้รับผู้ป่วยไว้รักษาค้างคืนที่บ้าน การติดตามผลของการรักษาในช่วงเวลาระหว่างการรักษา ถ้าผู้ป่วยอยู่ใกล้บ้านก็จะไปหาถึงที่บ้านเพื่อสังเกต ซักถาม ตรวจสอบอาการของผู้ป่วยบ่อย ๆ เป็นระยะ ๆ แต่ถ้าเป็นผู้ป่วยที่อยู่ไกลออกไปหรือผู้ป่วยที่อยู่ต่างพื้นที่ก็จะใช้วิธีการโทรศัพท์ไปหาผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยเป็นระยะ หรือครั้งคราว หรือบางรายบางครั้งก็ให้ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย โทรศัพท์มาหา เพื่อบอกกล่าวเล่าอาการและขอคำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับการดูแลรักษาพยาบาลผู้ป่วย หมอพื้นบ้านก็จะให้คำปรึกษาแนะนำอย่างเป็นกันเองทุกครั้งกับทุกคน และบางครั้งถ้าพบเจอผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย ณ ที่ใดโดยบังเอิญก็จะพูดคุย ซักถามถึงอาการเจ็บป่วยของผู้ป่วย และถ้ามีโอกาสเดินทางไปทำธุระหรือไปร่วมกิจกรรมงานสังคมยังหมู่บ้านใดที่มีผู้ป่วยอาศัยอยู่ ถ้ามีเวลาพอก็จะแวะเวียนไปเยี่ยมเยียนพูดคุย ซักถาม ตรวจสอบอาการของผู้ป่วยด้วยความเป็นห่วงเป็นใยเอาใจใส่ และเมื่อผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยมีข้อสงสัยอะไรที่จะซักถามเกี่ยวกับการใช้ยา การรักษา หมอพื้นบ้านก็จะตอบทุกข้อสงสัยด้วยความเต็มใจไม่เคยแสดงอาการหรือท่าที ที่หงุดหงิดไม่พอใจหรืออารมณ์เสียบกับผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยที่มีข้อสงสัยเหล่านั้น หมอพื้นบ้านกล่าวว่า ข้อมูลที่ได้จากการติดตามประเมินผลของการรักษาทุกครั้งจะนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทางในการปรับใช้วิธีการในการรักษาผู้ป่วยคนเดิมในครั้งต่อไป หรือผู้ป่วยรายต่อไปที่มีลักษณะอาการแบบเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน และนอกจากการติดตามผลของการรักษาโรคในช่วงระยะเวลาที่กำลังทำการรักษาแล้ว หลังจากการรักษาเมื่อพบเจอผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยที่ไหนก็จะคอยไต่ถามความเป็นอยู่ ทุกข์ สุข ของผู้ป่วยด้วยความเป็นห่วงเป็นใย เสมือนญาติที่ใกล้ชิด (สุติมา หมัดอะคัม, 2554; จวง ทองแกมแก้ว, 2554)

จากการศึกษาภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค และวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน สรุปได้ว่า หมอพื้นบ้านมีความเชื่อว่า โรคหรือการเจ็บป่วย เกิดจากสาเหตุหลัก ๆ 2 ประการ คือ เกิดจากสิ่งเหนือธรรมชาติ และเกิดจากสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เชื่อว่าต้องรู้รูปร่างลักษณะ ชื่อ สี กลิ่น รส และสรรพคุณของตัวยาสสมุนไพรที่จะนำมาใช้ในการรักษาโรค เชื่อว่า การนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคให้มีสรรพคุณดีนั้นจะต้องเก็บตัวยาดตามฤกษ์ยาม วัน เวลา ทิศ และฤดูกาล และเชื่อว่าเมื่อผู้ป่วยที่มารักษาหายดีแล้วจะต้องมาร่วมพิธีไหว้ครูและทำพิธีเด็ดพิษที่บ้านของหมอพื้นบ้าน ส่วนวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรนั้น เมื่อมีการตรวจวินิจฉัยเสร็จแล้ว หมอพื้นบ้านก็จะมีการใช้สมุนไพรในการรักษาหลายรูปแบบ ทั้งยากิน ยาประคบ ยาทา ยาพอก พาด โปะ ฟัน เป็นต้น และรวมถึงการใช้คาถาอาคม พิธีกรรมตามความเชื่อ ทั้งในทางไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และความเชื่อ ตามหลักพระพุทธศาสนา อีกทั้งมีข้อห้าม/ข้อแนะนำให้ผู้ป่วยปฏิบัติในระหว่างการรักษา และมีการติดตามผลการรักษาเป็นระยะ ๆ จากผลการศึกษาที่กล่าวมาสามารถเขียนสรุปเป็นตาราง ดังนี้

ตาราง 1 สรุปภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา

ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค	
ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค	วิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร
ความเชื่อเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคหรือความเจ็บป่วย 1. เชื่อว่าโรคหรือความเจ็บป่วยเกิดจากการกระทำหรืออำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น การกระทำของผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เวทมนตร์ คาถาอาคม การไม่ทำตามฤกษ์ยาม วัน เวลาและทิศ และการมีเคราะห์กรรม และโชครชะตาที่ไม่ดี 2. เชื่อว่าโรคหรือความเจ็บป่วยเกิดจากสาเหตุธรรมชาติ คือ การสูญเสียดุลของธาตุสี่ หรือธาตุสี่ วิปริตแปรปรวน กำเริบ หย่อน พิการ ซึ่งมีมูลเหตุมาจาก อาหารการกิน อากาศร้อนเย็น อดข้าว อดน้ำ อดหลับอดนอน กลัสน้ อุจจาระปัสสาวะ เสพเมถุนมากเกินไป ทำงานเกินกำลัง เสรีา โศก เสียใจ และมีโทษะมาก	วิธีการรักษาโรคตามความเชื่อทั้งด้านเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษา การใช้คาถาอาคม และพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งทาง ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธศาสนาในการรักษา ก่อนการรักษา 1. ก่อนการรักษาทุกครั้ง เมื่อผู้ป่วยนำขันหมากครู มามอบให้หมอ หมอจะนำขันหมากครูไปทำพิธีกาดครู หมอ (บุษาคครูหมอ) เพื่อสักการะบูชา ขอพรจากครู หมอและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ท่านมาช่วยเสริมในการรักษา หรือดลบันดาลให้การรักษามีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น 2. เมื่อกาดครูหมอ (บุษาคครูหมอ) เสร็จแล้ว หมอ ก็จะทำการตรวจโรคด้วยการซักถามประวัติผู้ป่วยทั้งประวัติทั่วไป และประวัติการเจ็บป่วย จากนั้นจะตรวจ

ตาราง 1 (ต่อ)

ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค	ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค
ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค	วิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร
ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ โหราศาสตร์และพุทธศาสนาเกี่ยวกับยาและการใช้ยา 1. เชื่อว่า สมุนไพรทุกชนิด ทุกประเภท มีเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกปักรักษาอยู่ ก่อนเก็บตัวยาสสมุนไพรทุกครั้งต้องทำพิธีเช่นพลีบอกกล่าวเสียก่อน และจะต้องเก็บตัวยาตามฤกษ์ยาม วันเวลา ฤดูกาล และทิศ ที่ถูกต้องจึงจะได้ตัวยามีความศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์หรือสรรพคุณในการรักษาโรคได้ดีที่สุด ทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคหรืออาการเจ็บป่วยได้เร็วขึ้น 2. เชื่อว่า การใช้คาถาสับตัดตัวยา ทำพิธีปลุกเสกยา และขอพรจากครุหมอยาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนปรุงยา ทำให้ยาที่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีฤทธิ์หรือสรรพคุณในการรักษาสูง ทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคหรืออาการเจ็บป่วยได้เร็วขึ้น 3. เชื่อว่า การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ระลึกถึงครุหมอยา กล่าวคำขอพรจากครุหมอยาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการภาวนาคาถา ก่อนการใช้ยาก็จะช่วยเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ของยาในการรักษา ทำให้ผู้ป่วยหายได้เร็วขึ้น 4. เชื่อว่า ห้ามวางยาถ่ายให้ผู้ป่วยกินในวันขึ้น 15 ค่ำ และแรม 15 ค่ำ เพราะอาจทำให้ผู้ป่วยตายได้ และไม่ปรุงยารักษาผู้ป่วยในวันพุธด้วย เชื่อว่า วันพุธเป็นวันเน่าวันเปื่อย ทำให้ยาไม่มีความศักดิ์สิทธิ์และไม่มีสรรพคุณในการรักษาโรคได้ดีพอ มีแต่จะเกิดผลร้ายตามมา	ร่างกายและจิตใจ ด้วยการสังเกต สัมผัส และซักถาม เช่น ตรวจสอบรูปร่างหน้าตา กำลึง ผิวพรรณ สติ อารมณ์ เสียง การหายใจ สภาพร่างกาย ทุกขเวทนา ตรวจสอบสัมผัสความร้อนของร่างกาย ตรวจสอบชีพจร การคลำ การกด ตามต่อมและส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย การตรวจเฉพาะที่ เช่นการตรวจเส้น ตรวจตา หู ปาก ลิ้น ขากรรไกร หัวใจ ปอด ตับ ม้าม ไต ลำไส้ใหญ่ และการตรวจอวัยวะต่าง ๆ ของผู้ป่วย เช่น ตรวจเหงื่อ ปัสสาวะ อุจจาระ การกินอาหารและการบริโภคอาหารของคนไข้ที่แสดงโรค ตรวจเสียง การหลับนอน 3. เมื่อได้ตรวจโรคอย่างละเอียดพอที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับโรคได้แล้วขั้นต่อไปหมอก็จะทำการวินิจฉัยโรคว่า คนเจ็บด้วยลักษณะอาการดังที่ตรวจแล้วนั้น มีอะไรพิการ สมมติเรียกว่าโรคอะไร โรคนี้มีที่มาจากอะไรเป็นต้นเหตุ อะไรขาด อะไรเกิน หรือวิปริตแปรปรวนอย่างไร จึงเป็นเหตุให้เกิดโรค และโรคลักษณะเช่นนี้จะบำบัดรักษาแก้ไขได้โดยวิธีใด ควรใช้ยาอะไร สรรพคุณยาแก้อาการใด ใช้มากน้อยแค่ไหน ใช้เวลาใด ขนาดเท่าใด ใช้อะไรเป็นกระสาย และจะวางยาให้คนไข้กินหรือบำบัดรักษาที่วัน การรักษา 1. หากเชื่อว่าโรคหรือความเจ็บป่วยเกิดจากการกระทำหรืออำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ วิธีการรักษาหมอมักจะใช้คาถา อาคม รดน้ำมันต์ เพื่อกำราบขับไล่ผีหรือสิ่งชั่วร้ายที่มารังควานผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน สวดมนต์ไหว้พระ

ตาราง 1 (ต่อ)

ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค	วิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร
ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค	วิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร
ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และพุทธ-ศาสนาเกี่ยวกับการรักษา และความเชื่อเกี่ยวกับอาหารแสลงโรค 1. เชื่อว่า ก่อนการตรวจวินิจฉัยโรคและรักษาโรคทุกครั้ง ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยต้องมีขันหมากครุมาให้หมอ 1 ขัน เพื่อเป็นการแสดงความเคารพสักการะ บูชาครุหมอยา และเป็นการขอพรจากครุหมอยาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ท่านมาช่วยเสริมในการรักษาหรือดลบันดาลให้การรักษามีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น 2. เชื่อว่า การใช้คาถาอาคมช่วยรักษาโรคให้หายได้ และการใช้คาถา อาคม การรดน้ำมันต์ จะช่วยกำราบขับไล่ผีร้ายหรือขจัดสิ่งชั่วร้ายที่มารังความ ทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคหรือความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ได้เร็วขึ้น 2. เชื่อว่า การไหว้พระสวดมนต์ ทำบุญตักบาตร กรวดน้ำ แผ่เมตตาให้กับเจ้ากรรมนายเวร และให้พระรดน้ำมันต์ จะทำให้ผู้ป่วยมีกรรมน้อยลง เกิดความสบายใจ ช่วยให้อาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่หายได้เร็วขึ้น 3. เชื่อว่า บุคคลที่มีเคราะห์กรรม หรือชะตาตก จะต้องทำบุญ ทำทานให้มาก หรือทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ต่อชะตา จึงจะทำให้ชีวิตหรืออาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ดีขึ้น 4. เชื่อว่า การทำพิธีขอขมา บวงสรวง เช่น ไหว้บูชา เอาใจผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ผีหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้นยอมเมตตา ไม่เอาผิด และยกโทษให้ ทำให้อาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ให้	กรวดน้ำ แผ่เมตตาให้กับเจ้ากรรมนายเวร เพื่อเป็นการลดกรรม ให้ผู้ป่วยทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ต่อชะตา เพื่อให้ชีวิตดีขึ้นหรือพ้นจากเคราะห์กรรม และทำพิธีขอขมา บวงสรวง เช่น ไหว้บูชา เอาใจผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ผีหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้นยอมเมตตา ไม่เอาผิด และยกโทษให้ ทำให้หายจากการเจ็บป่วย 3. หากเชื่อว่าโรคหรือความเจ็บป่วยเกิดจากสาเหตุธรรมชาติ การรักษาหมอจะใช้ยาสมุนไพรที่แตกต่างกันไปตามชนิดและลักษณะอาการที่ปรากฏเพื่อมุ่งปรับธาตุทั้งสี่ให้เกิดความสมดุลเป็นหลัก เช่น ใช้ยาสมุนไพรกิน ประคบ อบ ทา พอก พาด โปะ ฟัน อบ กวาด นัตถ์ ตูบ คม อมหรือบ้วน เป็นต้น หรือใช้ยาสมุนไพรควบคู่กับการนวด และการใช้คาถา อาคม การรดน้ำมันต์ และให้ผู้ป่วยทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน สวดมนต์ไหว้พระ ทำสมาธิ และทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ต่อชะตา ขอขมา บวงสรวง และเช่น ไหว้บูชาต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติร่วมด้วย เพื่อเสริมให้การรักษามีความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการช่วยสร้างขวัญและกำลังใจให้คนไข้หรือผู้ป่วยได้มีสภาพจิตใจที่ดีขึ้น 4. ห้ามผู้ป่วยรับประทานอาหารแสลงโรคในระหว่างการรักษา เช่น ผู้ป่วยที่มีอาการปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อ ข้อ กระดูกและเส้นเอ็น ห้ามรับประทานของหมักดอง น้ำอืดลม เหล้าเบียร์ เครื่องในสัตว์ สัตว์ปีก ปลาหมึกเงี้ยว หน่อไม้ ผักกอก หรือยอดผักอ่อน ๆ และข้าวเหนียวขาว ช่วยให้ผู้ป่วยหายได้เร็วขึ้น

ตาราง 1 (ต่อ)

ภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค	
ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค	วิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร
5. เชื่อว่า ผู้ป่วยที่รักษาหายแล้วต้องนำป่นโตไปวัดให้ได้ 3 วันติดต่อกัน และต้องมาร่วมพิธีไหว้ครุหมอยาประจำปีและมาทำพิธีเค็ดพิษที่บ้านของหมอพื้นบ้านหากไม่มาทำพิธีดังกล่าวเชื่อว่าโรคหรืออาการเจ็บป่วยนั้นจะไม่ให้ขาด 6. เชื่อว่าอาหารบางชนิดแสดงโรค หากผู้ป่วยรับประทานอาหารแสดงโรคในระหว่างการรักษาจะทำให้โรคหรือความเจ็บป่วยที่ทำการรักษาหายได้ยาก และยังอาจทำให้โรคหรือความเจ็บป่วยที่รักษานั้นมีอาการกำเริบลุกขึ้นมามากยิ่งขึ้น เช่น เชื่อว่าของหมักคอง น้ำอัดลม เหล้าเบียร์ เครื่องในสัตว์ สัตว์ปีก ปลาแม่น้ำ งู หน่อไม้ ผักกอก หรือยอดผักอ่อน ๆ และข้าวเหนียวขาว แสดงโรคเกี่ยวกับอาการปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อข้อ กระดูก และเส้นเอ็น เป็นต้น	การติดตามผลของการรักษาโรค การติดตามผลของการรักษาโรค ติดตามโดยการสังเกต ซักถาม ตรวจสอบอาการของผู้ป่วยเป็นระยะ ๆ หลังการรักษา ให้ผู้ป่วยที่รักษาหายแล้วนำป่นโตไปวัดให้ได้ 3 วันติดต่อกัน และมาร่วมพิธีไหว้ครุหมอยาประจำปี และมาทำพิธีเค็ดพิษที่บ้านของหมอ เพื่อให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยได้อย่างเด็ดขาด

จากตารางแสดงภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของอำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา แสดงให้เห็นถึงวิธีการขั้นตอนในการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน ที่มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงและสอดคล้องอยู่กับความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคของตนเองที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสังคม ศาสนาและวัฒนธรรมอย่างเห็นได้ชัด และจากการศึกษาการติดตามผลของการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน ก็จะเห็นได้ว่าหมอพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับผู้ป่วยค่อนข้างใกล้ชิด มีความเป็นมิตรและเอื้ออาทรต่อกันเสมือนเป็นญาติ ด้วยเหตุนี้ จึงมีโรคบางโรคที่ผู้ป่วยตัดสินใจเลือกที่จะรับการรักษาจากหมอพื้นบ้านมากกว่าที่จะไปรักษากับหมอแพทย์ปัจจุบัน ซึ่งนอกจากจะเชื่อว่าการรักษาด้วยวิธีการของหมอพื้นบ้านจะช่วยให้โรคหรือความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่มีอาการดีขึ้นแล้ว ความเป็นมิตรที่หมอพื้นบ้านมีต่อคนไข้หรือผู้ป่วยจะเป็นกำลังใจที่สำคัญ ที่ช่วยหนุนส่งให้คนไข้หรือผู้ป่วยมีอาการดีขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังเช่น กรณีการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้านและผลของการรักษาในผู้ป่วยบางราย ซึ่งผู้วิจัยได้

ศึกษาเพิ่มเติม เพื่อเป็นข้อมูลเสริมในงานวิจัยในครั้งนี้นี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

กรณีศึกษา: วิธีการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้านและผลของการรักษาในผู้ป่วยบางราย

เนื่องจากโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตเป็นโรคเรื้อรังที่รักษายาก การแพทย์สมัยใหม่หรือการแพทย์แผนปัจจุบันเองก็ยังไม่มียาหรือวิธีการรักษาที่จะสามารถรักษาให้ผู้ป่วยที่เป็นโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตหายเป็นปกติได้เสมอไป วิธีการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตด้วยการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน จึงน่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่สามารถช่วยรักษาผู้ป่วยได้ จึงมีผู้ป่วยบางรายตัดสินใจเลือกที่จะรักษากับหมอพื้นบ้าน จากการศึกษาวิธีการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้านและผลของการรักษาในผู้ป่วยบางราย ปรากฏผลของการศึกษา พอสรุปได้ ดังนี้

1) สาเหตุการเกิดโรคและลักษณะอาการของโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต

ธีระ ขวัญบุญจัน (2540) ได้กล่าวถึงเกี่ยวกับโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต สาเหตุการเกิดโรคและลักษณะอาการของโรคไว้ว่า อัม หมายถึง ไข้เจ็บ โรค ชีวิต ภัย ความกลัว พาต แปลว่า ลม วาตะ วาโย วาโยธาตุ พฤษณ์ แปลว่า ต้นไม้ อัมพฤษณ์ เป็นชื่อเส้น ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของร่างกาย อยู่ด้านหน้าท้อง บางทีก็หมายถึงอาการของอัมพาตกำลังจะตามมา อัมพาต เป็นชื่อโรคที่ทำให้อวัยวะบางส่วนตายไป เช่น แขน ขาตาย กระดูกระดิกไม่ได้ ให้เข้าใจง่าย อัมพฤษณ์และอัมพาตเป็นโรคที่มีอาการทางประสาท อัมพาตมีอาการรวดเร็วรุนแรงกว่าอัมพฤษณ์ อัมพฤษณ์ มีสาเหตุเกิดจากนิสสัย นั่ง นอน นั่งลงน้ำหนักข้างเดียวเป็นประจำ นอนตะแคงข้างเดียวเป็นประจำ (ไม่ถูกสุขลักษณะ) หรือเกิดจากอุบัติเหตุ กระทบ กระแทก แล้วทำให้เกิดพิการ เบียด กดทับเส้นประสาทหรือเส้นโลหิตใหญ่ ๆ หรือเกิดจากคุณสมบัติของโลหิต คุณสมบัติของหลอดเลือด ซึ่งเจ้าตัวไม่รักษาสุขภาพหรือเกิดจากการใช้ยาบางชนิด (ยาชุด ซึ่งไม่รู้ว่ายายอะไรบ้างทำให้เป็นอัมพฤกษ์ชั่วคราวบนใบหน้าได้) ส่วน อัมพาต สาเหตุเกิดจากเส้นโลหิตในสมองตีบ ตัน โป่งพอง อ่อนแอ แตก หรือเกิดจากโรคของสมองและไขสันหลัง หรืออุบัติเหตุ และบางครั้งเชื่อว่าโรคนี้อาจเกิดจากความผิดปกติของธาตุลม ดังที่ มหาวิทยาลัยมหิดล (ม.ป.ป.) ได้รวบรวมเรื่องดังกล่าวและอธิบายว่า ลมอัมพฤษณ์ เป็นลมที่ทำให้เกิดอาการเคลื่อนไหวไม่ได้ โดยกระดูกไม่เคลื่อนไหว และลมอัมพาต เป็นลมที่ทำให้เคลื่อนไหวไม่ได้ และมีอาการกระดูกเคลื่อนไหว

ในธรรมชาติของหมอฟันบ้านอำเภอบางกล้า จังหวัดสงขลา เชื่อว่า โรคอัมพฤกษ์-อัมพาต มีสาเหตุของการเกิดโรคและลักษณะอาการของโรคหลายประการ ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2555) ได้กล่าวถึงเกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดโรคและลักษณะอาการของโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต ไว้ว่า

“คนถือว่าเป็นอัมพาตหรืออัมพฤกษ์นี่ซะ เพราะว่าหัวใจทำงานไม่ปกติ เส้นเลือดมันตีบ มันแตก เลือดลมไม่ดี มันไม่ฉีด เลี้ยงสมองไม่พอ เหตุเพราะว่า โหมนี่ มักก็ทำอะไร ๆ เกินกำลัง เกินพอดี ลางที่ชะเทียวก กี่ยว ล้ม เหวอ ไม่ชะเทียวก ลื่นก็ลื่นเหยี่ยว กินของหมักคอง บูดเน่า เหล้าเบียร์ ของมัน ๆ ของเก๋หย่อยอยาก สุก ๆ ดิบ ๆ ทำให้โผกซี่ โผกถ่อง ลางที่ถึงเวลาอีนชะไม่ได้ กิน ถึงเวลาอินอน ชะไม่ได้นอน เหวอไม่ชะเทียวก ซึบ ซึโครท ไม่โหรจ้งปลงจ๊ก วาง เหวอว่าเทียวก ไซ้เทียวก ไหร ถึงละไว้ถึหลาย ๆ วัน ไม่ช่อยออินยารักษา พอ ครบลงถึงลงหนักแหละถึนี้...ถ้าจับเข้าแล้วฮั้นพาให้รักษายากแหละ อาการเก๋ ไม่บายฮั้นมันมาก ทั้งเมลือยตัว เจ็บหัว มึนหัว ถึง โผกถ่อง ไม่ช่อยถ่าย แล้ว ท้องน้อย หนีแฉงไปเหม็ด กินชะไม่ช่อยได้นอนชะไม่ช่อยหลับ ถึงเพลีย ยกแขนยกขา หนี ไม่แรง ใจไหรชะไม่ช่อยดี ซึช่งแฉง...ปากชะเบี้ยวหลงไหร ไม่ช่อยซัด เพราะว่าลื่นกับขาไทรมันแฉงเสียแล้ว ถึงหน่วยตาเล่าชะ แลหลุน ๆ ออกห่มะ แต่ว่าโดยมากหนี จะเป็นเชกเดียวหนะ หลึงหนีเชกซ่าย ชายหนี เชกขวา”

แปล: คนที่เป็นอัมพฤกษ์หรืออัมพาตนั้นก็เพราะหัวใจทำงานไม่ปกติ เส้นเลือดตีบ แตก เลือดลมสูบฉีดไม่ดี และเลี้ยงสมองไม่พอ สาเหตุเพราะคนจำพวกนี้มักทำอะไรที่เกินกำลัง เกินพอดี หรือไม่ก็เกิดจากอุบัติเหตุ พลัดตกหกล้ม กลืนอุจจาระ ปัสสาวะ กินของหมักคอง บูดเน่า เหล้าเบียร์ ของย่อยยาก สุก ๆ ดิบ ๆ ทำให้ท้องผูก บางครั้งถึงเวลาจะกินก็ไม่ได้กิน ถึงเวลาจะนอนก็ไม่ได้นอน หรือมักเป็นคนทีโกรทบ่อย ๆ ไม่รู้จักปล่อยวาง หรือบางทีเป็นไข้หลาย ๆ วัน ไม่ค่อยสนใจกินยารักษา เมื่อเกิดการเจ็บป่วยอีกจึงมีอาการหนักมาก...ถ้าเป็นแล้วรักษายาก อาการเจ็บป่วยนั้นมีมาก ทั้งปวดเมื่อยตามร่างกาย ปวดมึนศีรษะ ท้องผูก ท้องน้อยแฉงตลอด กินไม่ค่อยได้นอน ไม่ค่อยหลับ อ่อนเพลีย ยกแขนขาไม่มีแรง จิตใจไม่ปกติ หงุดหงิดง่าย...ปากเบี้ยว พูดไม่ซัด เนื่องจาก ลื่น และ ขากรไรกรแฉง ตามักไปนอนออกเห็นได้ซัดโดยมากมักเป็นซีกเดียวผู้หลึงเป็นซีกซ่ายผู้ชายเป็นซีกขวา

นอกจากนี้ พระครูทิม ฐมฺมวฑฺฒโธ (2555) ได้กล่าวถึงลักษณะอาการเตือนของผู้ป่วย ก่อนที่จะเป็นโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต ไว้ว่า

“โดยมากโรคนี้ ก่อนอื่นเป็นอันนะ มันจะมีอาการสำแดงให้เห็นก่อน แฉ่นว่า เสียหวัดใจ ใจคู้ง ใจสั้น หายใจไม่ข่อยออก จี้กั่ว จี้ตักใจ จี้หุงคหิด ใจแหลง ไทรไม่ข่อยได้ จี้โกธรจี้โมโห...แหลงไทรไม่ข่อยซัด แหลงแซ ๆ ซัด ๆ ลางที่ชะ เที่ยวปวดเที่ยวเมลือย ตามเนื้อตามตัว เสียขาตามขา ไตรตามราวนม ตามแขน เทรอว่าตั้งแต่ หวันเอา สันหลัง แล้วชะหลุดไปถึงคอ ลางที่ชะเป็นคริวตาม น่องตามขา เทรอไม่ชะมีนหัว เวียนหัว ตามัว ตาตาย”

แปล: โดยมากก่อนที่จะป่วยเป็นอัมพฤกษ์-อัมพาตนั้น มักจะมีอาการเตือนแสดงให้เห็น ก่อน เช่น เสียหวัดใจ ใจสะคู้ง ใจสั้น หายใจไม่สะดวก หวาดกลัว และตกใจง่าย หงุดหงิดง่าย ไทร พุดอะไรไม่ดี โมโหง่ายและ โกรธง่าย...หรือบางทีอาจจะพุดไม่ซัด พุดซ้ำ พุดไม่คล่อง หรือปวด เมื่อยตามเนื้อตัว เสียขาที่ขากรรไกร ราวนม แขน บั้นเอา และสันหลังตลอดถึงคอ หรือเป็นตะคริว ตามน่องตามขา วิงเวียนศีรษะ และให้ตาตายมีดมัว

จากการสัมภาษณ์ผู้ป่วยโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตที่ได้รับการรักษาที่หมอฟันบ้าน เกี่ยวกับสาเหตุและลักษณะอาการของโรคหรือความเจ็บป่วยก่อนมาพบหมอฟันบ้านให้รักษา ซึ่ง ผู้ป่วยได้ให้สัมภาษณ์ไว้พอสรุปได้ว่า

ผู้ป่วยมีอาชีพปลูกผักขายและไว้กินเองบ้าง สิบนุหรือจัด เกือบทุกวันเวลาประมาณ เวลา 02.00 น. ถึง 03.00 น. กลางคืน ผู้ป่วยจะเข้าสวน ไปตัดผักกับภรรยา ซึ่งรุ่งเช้าจะมีแม่ค้ามารับ ไปขายต่อในตลาดสดเทศบาลนครหาดใหญ่ ตัดผักเสร็จพักผ่อนครู่หนึ่ง จากนั้นรับประทานอาหารเช้า พ้ออาหารย่อยก็ลงทำงานในแปลงผักต่อ จนใกล้เที่ยงหยุดพักผ่อน อาบน้ำ รับประทานอาหารเช้า จนตะวันบ่าย 2-3 โมงเย็น ก็ทำงานต่อจนตะวันตกดิน จึงกลับบ้านพักผ่อน อาบน้ำรับประทาน อาหาร และดูโทรทัศน์ครู่หนึ่งแล้วเข้านอน ครั้นพอเวลาประมาณเวลา 02.00 น. ถึง 03.00 น. กลางคืน ก็ตื่นนอนเข้าสวน ไปตัดผัก ปลูกผักอีก วันเวียนเป็นอยู่อย่างนี้เกือบทุกวันทำให้มีเวลานอนพักผ่อน น้อย ก่อนหน้าที่จะมีอาการเจ็บป่วยผู้ป่วยจะมีอาการท้องผูกบ่อย ปวดเมื่อย นอนไม่ค่อยหลับ หายใจจืด ตกใจง่าย มักตาตายและเวียนหัว มีนหัวบ่อย ๆ เมื่อมีอาการมักจะซื้อยาตามร้านขายยามา กินเอง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพวกยาหอม ยาลม และยาระบาย เมื่อเวลาประมาณ 2 เดือนก่อนป่วย ผู้ป่วย รู้สึกปวดเมื่อยที่ต้นแขนข้างที่เป็นอัมพฤกษ์-อัมพาตเป็นอย่างมาก ใช้มือบีบนิ้วด้วยตนเอง พบว่า

ที่ต้นแขนมีลักษณะเป็นก้อนแข็งขนาดประมาณเกือบเท่าฟองไข่ไก่ แต่ไม่ได้ไปรักษาที่ไหน ใช้มือบีบขนาดด้วยตนเอง บางครั้งให้ภรรยาช่วยนวดให้จึงค่อยคลาย และบรรเทาความปวดเมื่อยลงได้บ้าง ผู้ป่วยยังคงทำงานตามปกติเหมือนทุก ๆ วัน จนกระทั่งเจ็บป่วยเป็นอัมพฤกษ์-อัมพาต เมื่อประมาณ 3 ปีที่แล้ว ซึ่งลักษณะอาการของโรคหรือความเจ็บป่วยก่อนที่จะมาพบหมอที่บ้านให้รักษานั้น มือข้างซ้ายยกไม่ได้ จับอะไรไม่ได้ ขาข้างซ้ายอ่อนแรงไม่สามารถเดินและทรงตัวได้ ลิ้นแข็ง พูดไม่ค่อยชัด ปากเบี้ยวเล็กน้อย ขี้หงุดหงิด และโมโหง่าย อ่อนเพลีย ท้องผูก และนอนไม่ค่อยหลับ ที่ตัดสินใจมารักษาที่หมอที่บ้าน เนื่องจากเป็นคนที่มีรู้จักกันดี สนิทสนมกัน และมีความเชื่อว่า หมอที่บ้านสามารถรักษาให้หายได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ป่วย (นิรนาม, 2555) ที่กล่าวว่า

“วันแต่เจ็บจะ ไปตัดผักกับ โหมหฺญิง เหมือน ๆ กับทุกวันหนีแหละ จะหนูแหละ ราวตี 2 ตี 3 กลางคืนหนูแหละ ไปแล้ว ลุงฮันตัดถึง โหมหฺญิงฮันถ้าง้างใส่ถุง แม่ค้ามารับ ไปขายตลาดสดหาคนใหญ่หนูแหละหัวรุ่งฮัน จะตัด โห่ยพักหนึ่ง นึกว่าอียุคสูบยาสักหอแหละนะ จะเดิน ไปนั่งเถื่อน้ำ พอหียบยาอียุบ หียบ หล่น ๆ สามเสหน จะไม่สูบเชียะ...ตอนนั้นฮัน โหร์ลิก หรือ ๆ โนโยะแล้ว แต่จะไม่ได้คิด ไหร ไปตัดผักต่อ จะไม่ทันได้ตัดได้ ไหรที่ มือมันหียบไม่ได้เชียะ ยังยกได้โยะนะ แต่หียบไม่ได้ พอเดียวใจหนึ่งคืนจะ ไม่แรงทรงตัวไม่ได้ มันนวนไปเชียะเหม็ดหนี ราว ๆ ดีเสหัวรุ่งได้นำว่าเถื่อน้ำจับให้เจ็บฮันนะ... โหมหฺญิงว่าตอนฮันนั้นมือเย็นดินเย็นหมะน้ำแข็งหันหวะ เมลือกเหม็ดเสียง ว่า เหงื่อหนีทั้ง ๆ ตัว...พอโหร์ว่าไม่บายพั้นหนี ใจหนึ่งจะยากอิไปโรงบาน แหละนะ แต่ใจหนึ่งจะอยากอิรักษากับหมอบ้าน เพราะเชื่อว่าหมอบ้านรักษา ได้ ถ้ารักษาหมอบ้านฮัน โหร์ลิกบายใจหว่า มีไหรจะหลงกันได้ คนโหร์จักดี กัน ถ้าไปโรงบานฮันมันหยง ลำบากหลายสิ่ง เบี้ยคำรักษามั่ง โหม โห่ยเฝ้าโห่ย ไหรมั่ง มาเฝ้าโหม ไม่บายทุกวันจะ ไม่พักทำกิน ถึงไม่โหร์ ว่าอียุคไม่หาย จะฮันแหละพิดหนาแลแล้ว จะตัดสินใจมารักษากับหมอบ้านหนีแหละ...แรก ๆ เถื่อน้ำรักษานฮันเดินไม่ได้ ยกแขนอียุบไหร ๆ จะไม่ได้ ทำไหรไม่ได้หนีใจฮัน อยากอิทำทั้งเพฮันแหละ แต่ว่ามันทำไม่ได้ ถึงอิหลง ไหรกินไหรเถื่อน้ำลำบาก ลิ่นกับขาไทรหนีแหละมันแขง ๆ เชียะ ปากจะเย ๆ หลงไหรจะ ไม่ค่อยชัด ถึง ขัดใจ ขี้ลั่งฮยัวขี้โม โหแต่ดีว่าโหมเถื่อน้ำไม่ช่วยถือ จะคนไม่บายหนีแหละนะ ...กลางวันจะ ไม่ช่วยยอขี้ เมลือย เพลียหาไม่แรง ถึงมันในเบ็ดหัว นอนจะ ไม่ช่วยยอ หลับ”

แปล: วันที่เริ่มเจ็บป่วยก็ไปตัดผักกับภรรยาตามปกติเหมือนทุก ๆ วัน ตั้งแต่เวลาประมาณ 2.00 น. ถึง 3.00 น. ตนเป็นคนตัดส่วนภรรยาเป็นคนแต่งและล้างใส่ถุง ตอนรุ่งเช้ามีแม่ค้ามารับไปขายที่ตลาดสดหาญใหญ่ ตัดได้สักพักหนึ่ง ตั้งใจจะหยุดสูบบุหรี่สักมวน จึงเดินไปนั่งที่กระท่อมพอหยิบบุหรี่จะสูบ หยิบหล่น ๆ 3-4 ครั้ง ก็เลยไม่สูบ... ซึ่งขณะนั้นมีความรู้สึกว่ามีอาการไม่ค่อยปกติ แต่ก็ไม่ได้คิดอะไรไปตัดผักต่อ แต่ยังไม่ทันได้ลงมือตัด มือกลับหยิบไม่ได้ ยังยกได้แต่หยิบไม่ได้ สักครู่ต่อมาขาที่อ่อนแรงทรงตัวไม่ได้ อ่อนไปหมดทั้งตัว เริ่มเจ็บป่วยเวลาประมาณ 04.00 น. ใกล้เคียงน่าจะได้ ภรรยาเล่าให้ฟังว่าในขณะที่นั้น มือและเท้าเย็นดั่งน้ำแข็ง และมีเหงื่อเมือก ๆ เต็มไปหมดทั้งตัวโดยเฉพาะที่ฝ่ามือ...เมื่อรู้ว่ามีอาการเจ็บป่วยเป็นอย่างนี้ ก็เกิดความลังเล ใจหนึ่งก็อยากไปรักษาที่โรงพยาบาล แต่อีกใจหนึ่งก็อยากรักษากับหมอพื้นบ้าน เพราะเชื่อว่าหมอพื้นบ้านรักษาได้ ถ้าได้รักษากับหมอพื้นบ้านนั้นจะมีความสบายใจมากกว่า เนื่องจากหมอพื้นบ้านเป็นคนที่รู้จักกันดีมีปัญหอะไรก็คุยกันได้สะดวก หากไปรักษาที่โรงพยาบาลนั้นจะไม่สะดวกหลายอย่าง ทั้งเรื่องค่าใช้จ่ายในการรักษา คนที่คอยเฝ้าดูแล หากมาเฝ้ามาดูแลทุกวันก็จะไม่มีเวลาในการทำมาหากิน และไม่มั่นใจว่าการรักษานั้นจะหายหรือไม่หาย เมื่อพิจารณาดีแล้วจึงตัดสินใจมารับการรักษาที่หมอพื้นบ้าน...อาการตอนแรกที่มารักษานั้น เดินไม่ได้ ยกแขนหยิบอะไรไม่ได้ ทำอะไรไม่ได้ ใจนั้นอยากจะทำทุกอย่างแต่ก็ทำไม่ได้ จะพูดจะกินอะไรก็ลำบาก ลื่นกับขากรรไกรแข็ง ๆ ปากก็เบี้ยว พูดไม่ค่อยชัด ซัดใจ โมโหง่าย แต่ยั้งคิดที่คนในบ้านไม่ถือสาเพราะรู้ว่าเป็นผู้ป่วย บางวันไม่ค่อยถ่าย เมื่อย เพลีย ไม่มีแรง มึนหัว นอนไม่ค่อยหลับ

3) วิธีการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้าน

จากการศึกษาวิธีการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้าน ปรากฏว่าหมอพื้นบ้าน มีวิธีการรักษาโรคตามความเชื่อเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคอย่างเป็นลำดับขั้นตอนคือ ขั้นตอนที่ 1 การตรวจวินิจฉัยโรค ขั้นตอนที่ 2 การใช้ยาสมุนไพร ซึ่งมีรายละเอียดปลีกย่อยตั้งแต่ การใช้ยาสมุนไพร การนวดด้วยน้ำมันสมุนไพร การใช้สมุนไพรประคบ และการมีข้อห้าม/ข้อแนะนำสำหรับการปฏิบัติตนของผู้ป่วยในระหว่างการรักษา การทำบุญตักบาตร หรือทำบุญทำทานในลักษณะอื่น ๆ ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

3.1) การตรวจวินิจฉัยโรค เมื่อมีผู้ป่วยที่ต้องการรักษา โรคอัมพฤกษ์-อัมพาต มาหาหมอให้รักษาผู้ป่วยหรือญาติพี่น้องของผู้ป่วยต้องจัดเตรียมขันหมากครุหมอบให้หมอจำนวน 1 ขัน เพื่อเป็นการแสดงความเคารพสักการะและบูชาครูหมอ และเป็นการขอพรจากครูหมอและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ท่านมาช่วยเสริมในการรักษาหรือคลบนัดดาให้การรักษา มีความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น และก่อนการรักษาหมอจะต้องทำการตรวจวินิจฉัยโรคเพิ่มเติมเสียก่อนทุกครั้ง

เพื่อความแน่ใจว่าผู้ป่วย ป่วยเป็นโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตอย่างแท้จริง ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2555) ได้กล่าวว่า

“แล้วายกมือ ยกแขน ไทรได้ไม่ เดินเห็นได้ไม่ คล่องไม่ ยังแรงหรือไม่ กล้ามเนื้อลีบไม่ แลหน้าแลตา ตาล่อตาหลุนไม่ ปากเบี้ยวไม่ ลิ้นขอดลิ้นแข็งไม่ แผลงไทรซัดหรือไม่ เหนียวว่ากุก ๆ กัก ๆ คล้ำแลในตัวในร่างร้อนเย็นเหมอ เหมือนกันไม่ เหนียวว่าร้อนมั้ง เย็นมั้ง ถ้าร้อนเย็นไม่เหมอกันซะ แสดงว่ายังใช้... ลองบีบ คลำ แลตามข้อต่อ เส้นเอ็น ตามกล้ามเนื้อตาม โคนกว่าอ่อนแข็ง คดงอ ดิ่ง ตีบ เหนียวว่าเป็นเม็ดเป็นก้อน ไทรพ่นหรือ แล้วจะจับชีพจรแล้ว เต้นเหมอไม่ เรว แซ เหนียวพ่นหรือ ถึงถามแล ว่าแต่ก่อนเคยเที่ยวตกเที่ยวล้ม เหนียวเป็นลมชักลม ไทรมั้งไม่ ปวดเมื่อยหรือไม่ เพลียหรือไม่ ใจสั่นใจหวิวไม่ โปกซี่โปกถ่อง ไม่ ปวดหัวมีนหัวไม่ นอนหลับไม่ พอไม่ เกรียดไม่ซี่โครซี่โม โทไม่ กินข้าว กินปลาได้ไม่ โหรรสไม่กินไอ ไทรมั้งกินเหล้ากินเบียร์หรือว่าสุบยาสุบไทรไม่ เหนียวว่าพ่นหรือ... ถ้าว่าตรวจเส้นคนไม่บายเถ่าเป็นอัมพฤกษ์-อัมพาตสั้นนะ ฉานตรวจเส้นเถ่า โหยข้าง โคนสันหลัง 2 เส้น เถ่เหยียกว่า เส้นเอ็นธนู แล้วจะ เส้นข้างหน้าท้อง 2 เส้นเถ่เหยียกว่า เส้นวงแหวน เหนียวว่าเส้นหนาบลิ้ง แล้วจะ เส้นเถ่โหยรอบ ๆ คือ โอนี้เราเหยียกว่า เส้นมรสุม ลองคลำแลบีบแล ว่าแงไม่ ดิ่งไม่ เป็นเม็ดเป็นก้อนไม่ แล้วจะลองจีแล้วเสียวไปถึงใต้น่องใต้ดินไม่... เส้น มรสุมเส้นนี้มันรวมเหม็ดแหละ พอจีถึงเสียววาวไปถึงปลายมือปลายตีน ปลายไซไทรไปเหม็ด แล้วจะคลำ บีบ เหนียวว่าจีแลเถ่กลางใจดิน ใต้หัวบับ แลจะเถ่แฉรวานมแลกัน ว่าแงไม่ ดิ่งไม่ บวมนูน เป็นเม็ด เป็นก้อนไม่ เหนียวว่าพ่นหรือ... พอตรวจหนูตรวจหนีเสร็จแล้ว จะพิดหนาแลให้ตีว่า อาการเถ่ ไม่บาย เถ่เป็นโหยฮั่นมันพ่นหรือกันแน่ หนักหรือเบา สา ๆ ว่าอิกี้ได้หรือ ไม่ได้ ถ้าอิกี้ได้ก็อิกี้หรือ ก่อนอิริภยาหย่าประมาท ยากหนะ ไม่น่าย่าย โลกพิด หนา แลให้ตีเสียก่อน...

แปล: สังเกตดูความคล่องแคล่ว ความเป็นปกติของการยกมือ ยกแขน การเดิน เวลายกมือ ยกแขน หรือเดินมีแรงหรือไม่ กล้ามเนื้อลีบหรือไม่ ตาโปนหรือไม่ปากเบี้ยว ลิ้นขอดลิ้นแข็ง พูดจาด เจนหรือไม่หรือว่าพูดจะกุกตะกักสัมผัสร่างกายโดยการคลำทดสอบเปรียบเทียบความร้อน ความเย็นของร่างกายมีความร้อนเย็นเสมอเหมือนกันหรือไม่ถ้ามีความร้อนหรือเย็นเป็นตอน ๆ

ไม่เสมอกัน แสดงว่ามีอาการไข้อยู่ในร่างกายของผู้ป่วย...บิบบหรือคล้ำตามข้อต่อ เส้นเอ็น กล้ามเนื้อ และกระดูก มีลักษณะอ่อนแอ แข็ง คดงอ ตึงตีบ เป็นเม็ดเป็นก้อนหรือไม่อย่างไร และจับชีพจรดูด้วยว่า เต้นสม่ำเสมอหรือไม่ เร็ว ช้า หรืออย่างไร แล้วซักถาม เคยได้รับอุบัติเหตุ และเป็นลมชักหรือไม่ มีอาการปวดเมื่อย อ่อนเพลีย ใจสั่นใจหวิว ท้องผูก ปวดหัว มีนหัว การนอนหลับ ความเครียด จีไกรทซ์โมโท การกินและการรู้รสชาติของอาหาร กินอะไรบ้าง กินเหล้ากินเบียร์และสูบบุหรี่หรือไม่อย่างไร...การตรวจเส้นผู้ป่วยอัมพฤกษ์-อัมพาต ผมจะตรวจเส้นที่อยู่แนวข้างกระดูกสันหลัง 2 เส้น หรือที่เรียกว่า เส้นเอ็นธนู แล้วก็เส้นข้างหน้าท้อง 2 เส้น ที่เรียกว่า เส้นวงแหวน หรือ เส้นหนายลิ่ง และเส้นรอบ ๆ สะดือ ที่เรียกว่า เส้นมรสุม คล้ำ และบิบบ สังเกตดู ว่าแข็ง ตึง เป็นเม็ด เป็นก้อนหรือไม่ แล้วลองกดและสังเกตดู มีความรู้สึกเสียวไปถึงใต้น่อง หรือกลางใจฝ่าเท้า หรือไม่อย่างไร...เส้นมรสุมนี้เป็นที่รวม เส้นต่าง ๆ ทั้งหมด ปกติเมื่อกดจะรู้สึกเสียววาบไปถึงปลายมือ ปลายเท้า และเสียวตลอดไปถึงปลายของคชาติ และคล้ำ บิบบ หรือกด สังเกตดูตรงกลางใจฝ่าเท้า ได้สะบัก และแฉะรอนม มีลักษณะแข็ง ตึง บวมมน เป็นเม็ด เป็นก้อนหรือไม่อย่างไร...เมื่อทำการตรวจเสร็จแล้ว ให้พิจารณา ไตร่ตรองถึงอาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่นั้นให้ละเอียดต้องแก้เสียก่อน อาการหนักหรือเบาอย่างไร รักษาได้หรือไม่ ถ้ารักษาได้จะรักษาอย่างไร ก่อนรักษาอย่าประมาท ไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องพิจารณาให้ดี

3.2) การใช้สมุนไพรในการรักษา

การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้านนั้นมีหลายขั้นตอนตั้งแต่ การใช้ยาสมุนไพรกิน เพื่อมุ่งถอนพิษ กระทุ้งพิษไข้ การใช้ยาสมุนไพรกิน เพื่อเป็นยาถ่ายหรือยาระบาย การนวดด้วยน้ำมันสมุนไพร การใช้สมุนไพรประคบ เพื่อคลายเส้น ช่วยเหลือโลหิตไหลเวียนดีขึ้น การใช้ยาสมุนไพรกินรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตโดยตรง การใช้ยาสมุนไพรกินเพื่อบำรุงธาตุ และการใช้ยาสมุนไพรกินเพื่อบำรุงหัวใจหรือบำรุงประสาท อย่างไรก็ตามวิธีการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้านก็ยังมี การใช้คาถา อาคมในการเก็บยา สับยา เสกยา และใช้ยากินยาตามหลักความเชื่อในทางไสยศาสตร์ และการเสกยาเฉพาะในช่วงเวลาบ่ายถึงเย็น การไม่รักษาผู้ป่วยในวันพุธ ตามหลักความเชื่อเกี่ยวกับเวลาและฤกษ์ยามในทางโหราศาสตร์ และรวมถึง การทำบุญตักบาตรในวันพระ การสวดมนต์ไหว้พระ และฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ ก่อนนอน มาใช้ควบคู่กันไปในการรักษาด้วย ซึ่งปรากฏผลของการศึกษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1) การใช้ยาเกิน

(1) การใช้ยาเกินกระทั่งพิษไข้ (ยาห่ารอก) จะให้ยาเกินกระทั่งพิษไข้ หลังจากที่มีหมอได้ทำการตรวจวินิจฉัยโรคเสร็จแล้วเป็นลำดับแรก เพื่อมุ่งถอนพิษไข้ กระทั่งพิษไข้ เป็นเวลาประมาณ 7 วัน หรือเกินจนยาจัด ด้วยเชื่อว่าผู้ป่วยโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตบางรายยังคงมีพิษไข้ (ไข้ซีกเดียว) อยู่ในร่างกาย โดยเฉพาะหากปรากฏว่ามีความร้อน เย็น ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ไม่เสมอกัน หรือผู้ป่วยมีอาการขมปาก ปวดเมื่อย ปวดหัว มีน้หว กินอาหารไม่ค่อยรู้รส และเชื่องซึม เป็นต้น อย่างไรก็ตามในช่วงเวลาที่ให้ยาเกินถอนพิษไข้หรือกระทั่งพิษไข้นั้น ต้องให้ยาด้วยความระมัดระวังและคอยติดตามสังเกตตรวจดูอาการของผู้ป่วย อยู่ตลอดเวลา เนื่องจากยาถอนพิษไข้หรือกระทั่งพิษไข้นั้นมีรสขม อาจแสดงโรคเกี่ยวกับลมต่าง ๆ หรืออาจเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของหัวใจ หากผู้ป่วยมีอาการ อ่อนเพลีย ใจสั่น ใจหวิว หงุดหงิด วิงเวียน ศีรษะ หน้ามืด ตาลายคล้ายจะเป็นลม หมอจำเป็นต้องให้ยาแต่งใจ (ยาบำรุงหัวใจหรือยาบำรุงประสาท) ร่วมด้วย และงดการใช้ยาถอนพิษ กระทั่งพิษไข้ในทันที จากนั้นให้ใช้ยาเกินยาถ่ายหรือยาระบายเป็นลำดับต่อไป แต่หากผู้ป่วยไม่มีอาการไข้ดังที่กล่าวแล้ว ก็ไม่ต้องใช้ยาเกินกระทั่งพิษไข้ ให้ใช้ยาเกินยาถ่ายหรือยาระบายเป็นลำดับแรกก่อนแล้วใช้ยาเกินรักษาอัมพฤกษ์-อัมพาตโดยตรงเป็นลำดับต่อไป

(2) การใช้ยาเกินยาถ่ายหรือยาระบาย เพื่อระบายอุจจาระธาตุ จะให้ยา หลังจากการให้ยาถอนพิษหรือกระทั่งพิษไข้ เพื่อกำจัดพิษหรือสิ่งหมักหมมที่ร่างกายไม่ต้องการ ทำให้เลือดลมได้เดินสะดวก อย่าให้ท้องผูก จะให้ยาหลังจากการให้ยาเกินกระทั่งพิษไข้ควบคู่ไปกับการนวดด้วยน้ำมันสมุนไพรและการประคบด้วยสมุนไพร การใช้ยาเกินยาถ่ายหรือยาระบายจะต้องใช้ด้วยความระมัดระวัง หากผู้ป่วยเป็นตะคริวในท้อง ปวดท้องเนื่องจากลำไส้ใหญ่หรือปวดท้องโดยไม่ทราบสาเหตุ มีโรคหัวใจและโรคไต ห้ามใช้ยาถ่ายหรือยาระบาย เพราะอาจเป็นอันตรายได้ในระหว่างการให้กินยาถ่ายหรือยาระบายหากผู้ป่วยถ่ายมากเกินไป ต้องลดปริมาณยาถ่ายที่กินให้น้อยลง และถ้าผู้ป่วยมีอาการอ่อนเพลีย ไม่มีกำลัง และเมื่ออาหารต้องให้ยาเกินบำรุงธาตุ บำรุงกำลังควบคู่กันไปด้วย เมื่อผู้ป่วยมีการถ่ายอุจจาระดีขึ้น ท้องไม่ผูกก็ให้หยุดกินยา และให้ยาเกินรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตโดยตรงต่อไป

(3) การใช้ยาเกินรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตโดยตรง จะให้ยาหลังจากการให้ยาเกินยาถ่ายหรือยาระบายควบคู่ไปกับการนวดด้วยน้ำมันสมุนไพรและการประคบด้วยสมุนไพร เพื่อมุ่งไปในทางการรักษาอาการของโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตโดยตรง อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาระหว่างการรักษาหากปรากฏว่าผู้ป่วยมี อาการอ่อนเพลียมาก ไม่มีกำลัง และเมื่ออาหาร ให้งดยารักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตชั่วคราว แล้วให้ยาเกินบำรุงธาตุแทน และหากผู้ป่วยมีอาการหงุดหงิด ใจสั่น ใจหวิว วิงเวียนและปวดมีนศีรษะ หน้ามืด ตาลาย ก็ต้องให้ยาเกินแต่งใจ (ยาบำรุงหัวใจหรือยา

บำรุงประสาท) ร่วมด้วยอีกคำรับ เมื่ออาการดังกล่าวทุเลาก็ให้กินยารักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต โดยตรงต่อไป และอาจให้ยากินบำรุงธาตุ ยากินแต่งใจ ควบคู่กันไปด้วยก็ได้

(4) **การให้ยากินบำรุงธาตุ** จะให้ยาหลังจากการให้ยากินรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต โดยตรงควบคู่ไปกับการนวดด้วยน้ำมันสมุนไพร และการประคบด้วยสมุนไพร เพื่อมุ่งบำรุงกำลัง เจริญอาหาร ทำให้ผู้ป่วยมีกำลัง แต่ถ้าหากในช่วงระยะเวลาที่ผู้ป่วยกำลังกินยารักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต โดยตรงอยู่นั้น มีอาการอ่อนเพลียมาก ไม่มีกำลัง และเบื่ออาหาร ต้องให้ยากินบำรุงธาตุควบคู่ไปด้วย ซึ่งกินในตอนเช้าหรือเย็นก็ได้ เมื่อผู้ป่วยมีกำลังดีแล้วจึงค่อยบำรุงธาตุ แล้วจึงให้ยากินแต่งใจ (ยาบำรุงหัวใจ หรือยาบำรุงประสาท) ต่อไป

(5) **การให้ยากินแต่งใจ** (ยาบำรุงหัวใจ หรือยาบำรุงประสาท) เป็นขั้นตอนลำดับสุดท้ายของการรักษา การให้กินยาแต่งใจ (ยาบำรุงหัวใจ หรือยาบำรุงประสาท) สามารถใช้ควบคู่ไปกับการรักษาในทุกขั้นตอนของการรักษา และกินได้ตลอดเวลา เมื่อผู้ป่วยมีอาการอ่อนเพลีย วิงเวียน หน้ามืด ตาลาย ใจหวิว ใจสั่น มึนงง หงุดหงิด ทั้งนี้เพื่อมุ่งบำรุงหัวใจ บำรุงประสาท แก้และรักษาอาการต่าง ๆ ของผู้ป่วยดังกล่าว และทำให้ผู้ป่วยมีโอกาสหายได้เร็วขึ้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในการรักษาผู้ป่วยโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตหมอพื้นบ้านไม่ได้รับผู้ป่วยไว้ค้างคืนที่บ้าน จึงจัดยาตามสูตรยาหรือตำรับยาให้ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยไปปรุงให้ผู้ป่วยกินเองที่บ้าน ซึ่งหมอมักจะทำพิธีเสกยา ตามความเชื่อเสียก่อนทุกครั้ง ซึ่งจะเสกยาเฉพาะในช่วงเวลาบ่ายถึงเย็นเท่านั้น (หลังเที่ยงถึงเย็น) เพื่อเป็นการเอาเคล็ดด้วยเชื่อว่าจะทำให้ผู้ป่วยหายเร็วขึ้น และจะไม่เสกยา ไม่ปรุงยา และไม่รักษาผู้ป่วย ในวันพุธ ด้วยมีความเชื่อว่าวันพุธ เป็นวันเนา วันเปื่อย ทำให้การรักษาไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ มีแต่จะเกิดผลร้ายตามมา ในการเสกยาทุกครั้งหมอฟื้นบ้านจะเสกยาด้วยคาถา ดังต่อไปนี้ตามลำดับ นะ โม ตั ส สะ กะ ะวะ โด อะระระ ะโธ สัมมาสัมพุทฺธัสสะ (ว่า 3 จบ) คาถาขุมนุเมทเวดา คาถาสักกัตวา คาถาสัพพาสี หรือเมื่อตั้งนะ โม 3 จบ และกล่าวคาถาประกาศขุมนุเมทเวดาเสร็จแล้วจะเสกด้วย คาถาทะวัตติงสาการะปาโฐ ก็ได้ เมื่อหมอฟื้นบ้านได้ทำพิธีการเสกยาเสร็จแล้วก็จะมอบยาที่เสกนั้นให้ผู้ป่วย หรือญาติผู้ป่วยไปปรุงให้ผู้ป่วยใช้หรือกินเองที่บ้าน โดยหมอฟื้นบ้านต้องบอกและอธิบายถึงรูปแบบ ขั้นตอน และกรรมวิธีการปรุงยา การให้ยา การเก็บรักษา และตลอดถึงข้อห้าม/ข้อควรระวังเกี่ยวกับการให้ยาให้ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยทราบ และเข้าใจเป็นอย่างดีเสียก่อน (จวง ทองแกมแก้ว, 2555)

3.2.2) **การนวดด้วยน้ำมันสมุนไพร** หลังจากการให้ยากินกระทั่งพิชใช้ประมาณ 7 วัน หรือยาจืด และแน่ใจแล้วว่าในร่างกายผู้ป่วยไม่มีพิษไข้ หมอฟื้นบ้านก็จะทำการรักษาด้วยการนวดด้วยน้ำมันสมุนไพร ตามแนวเส้น จุด และบริเวณต่าง ๆ ที่สำคัญของร่างกายควบคู่ไปกับการประคบด้วยสมุนไพร และการให้ยากินยาถ่ายหรือยาระบาย ยารักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต

โดยตรง ยากินบำรุงธาตุและยากินแต่งใจ (ยาบำรุงหัวใจหรือยาบำรุงประสาท) เป็นลำดับ ๆ ดังกล่าวมาแล้ว การรักษาด้วยวิธีการนวดด้วยน้ำมันสมุนไพรนั้น จะต้องระมัดระวังอย่าให้น้ำมันสมุนไพรเข้าตา และโดนอวัยวะเพศ เนื่องจากตัวยาสมุนไพรบางชนิดที่นำมาเป็นส่วนประกอบในการปรุงน้ำมันสมุนไพรมีรสเผ็ดร้อน อาจทำให้เกิดอาการอักเสบและระคายเคืองได้

การนวดรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต หมอพื้นบ้านจะไม่ทำการนวดในวันพุธ ด้วยเหตุผลตามความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามในทางโหราศาสตร์ดังที่กล่าวแล้ว ซึ่งจะทำการนวดหนึ่งวัน หยุดสองวัน ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันการอักเสบ ฟกช้ำ ของกล้ามเนื้อ เส้นเอ็นต่าง ๆ ที่อาจเกิดจากการนวด ทำให้เป็นอันตรายแก่ผู้ป่วยได้ ก่อนทำการนวดหมอพื้นบ้านจะทำจิตใจให้สงบเป็นสมาธิ ด้วยการประนมมือภาวนาระลึกถึงพระคุณของบิดามารดา ครูหมอ อาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้มาช่วยในการรักษา ในการนวดทุกครั้งหมอพื้นบ้านจะใช้น้ำมันสมุนไพรที่ปรุงเองและผ่านการเสกคาถา ตามความเชื่อแล้วเท่านั้น ซึ่งคาถาที่ใช้เสกปรุงน้ำมันสมุนไพรก็จะใช้คาถาบทเดียวกันกับที่ใช้เสกปรุงยาสมุนไพรที่ใช้กินดังกล่าวแล้วแต่ต้น นอกจากนี้ ก่อนลงมือนวดทุกครั้งหมอพื้นบ้านจะเสกเป่าคาถาลงบนกระหม่อมของผู้ป่วย และเสกเป่าคาถาลงในขวดน้ำมันสมุนไพรที่ใช้ขวดอีกด้วย ซึ่งคาถาที่ใช้เสกเป่าว่าดังนี้ “เอ็นหัก เอ็นตืด เอ็นพลิก เอ็นต่อ ครีตครีต สะบัดหาย” แต่ถ้าเป็นข้อเป็นกระดูก แดก หัก ชัน ก็จะเปลี่ยนคาถาเป็นว่าดังนี้ “ข้อหัก ข้อตืด ข้อพลิก ข้อต่อ ครีตครีต สะบัดหาย” หรือ “โคกหัก โคกตืด โคกพลิก โคกต่อ ครีตครีต สะบัดหาย” (จวง ทองแกมแก้ว, 2555) ทั้งนี้ สุดท้ายความเจ็บป่วยจะเกิดขึ้นกับอวัยวะส่วนใดของร่างกาย เมื่อเสกเป่าคาถาดังกล่าวเสร็จ หมอพื้นบ้านก็จะลงมือทำการนวดด้วยการใช้สมุนไพร (ซึ่งจะนวดในขณะที่ผู้ป่วยกำลังท้องว่างหรือไม่รับประทานอาหารก่อน การนวด) ตามลำดับขั้นตอนของการนวด ซึ่งอาจพอสรุปรายละเอียดได้ ดังนี้

(1) หมอพื้นบ้านแนะนำและช่วยให้ผู้ป่วยประนมมือไหว้พระ ทำจิตใจให้สงบ น้อมรำลึกถึงคุณของบิดา มารดา ผู้มีพระคุณ ครูหมอ ตายาย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้มาช่วยรักษา และคลบันดาลให้หายจากความเจ็บป่วย (หากเป็นผู้ป่วยที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธก็ให้น้อมจิตระลึกถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ)

(2) ให้ผู้ป่วยนอนหงายใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาบาง ๆ ที่บริเวณฝ่ามือ ฝ่าเท้าของผู้ป่วยทั้งสองข้าง แล้วใช้หัวแม่มือ ข้อมนิ้วมือ หรือข้อศอก กด คลึง นวด บริเวณกลางใจ ฝ่ามือระหว่างนิ้วชี้กับหัวแม่มือ และกลางใจฝ่าเท้าผู้ป่วยทั้งสองข้าง ประมาณ 20-25 นาที (กลางใจ ฝ่าเท้ากด คลึง และนวดให้นานเป็นพิเศษ)

(3) ใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาผู้ป่วยแต่เพียงบาง ๆ ตั้งแต่บริเวณต้นขาตลอดถึงปลายเท้าทั้งสองข้าง โดยทำทีละข้าง จากนั้นใช้หัวแม่มือหรือข้อมนิ้วมือ กด บีบ จุดบริเวณใต้ตาตุ่มทั้งสองข้างนานประมาณ 3-5 วินาทีต่อครั้ง ประมาณ 3 นาที

(4) ใช้สันเท้ากดเหยียบบริเวณขาหนีบ (หมอพื้นบ้านเชื่อว่าเป็นประตุลม) ทั้งสองข้างให้นิ่งและนานประมาณ 30 วินาทีต่อครั้ง แล้วค่อย ๆ ยกอย่างช้า ๆ โดยให้กดเหยียบทีละข้างประมาณ 20 นาที

(5) ใช้มือกด บีบ นวดตามแนวเส้นบริเวณตั้งแต่โคนขาอ่อน หน้าแข้ง ใต้ร่อง ตลอดไปถึงปลายนิ้วเท้า โดยกดให้ลึกและนึ่งนานประมาณ 3-5 วินาที ต่อครั้ง จากนั้นนวดคลึง และดึงข้อเท้า นิ้วเท้า ทั้งสองข้าง รวมเวลาประมาณ 20 นาที

(6) ใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทา บริเวณหน้าท้องและรอบ ๆ สะดือ แล้วกด นวด โดยใช้ปลายฝ่ามือกดตามแนวเส้นบริเวณรอบ ๆ สะดือเบา ๆ ก่อน เพื่อทดสอบกำลังหรือสภาพร่างกายของผู้ป่วย จากนั้นค่อยเปลี่ยนจากปลายฝ่ามือมาเป็นข้อศอก โดยกดให้ลึกนึ่ง และนานประมาณ 10 วินาทีต่อครั้ง หรือกะเอาแต่พอสมควรตามกำลังของผู้ป่วย ใช้เวลากด นวดบริเวณนี้ประมาณ 10 นาที

(7) เมื่อกด นวด บริเวณหน้าท้อง รอบ ๆ สะดือเสร็จแล้ว ให้ผู้ป่วยนอนหงาย งอขา และเข่าตั้งขึ้น ปลายเท้าหันชี้ไปทางศีรษะ กดเข้าผู้ป่วยลงให้ถึงพื้น โดยทำทีละข้างสลับกัน เวลาในการกดแต่ละครั้ง และจำนวนครั้งในการกด กะเอาแต่พอสมควรแก่กำลังและสภาพของผู้ป่วย ซึ่งหมอจะต้องมีทักษะความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ

(8) ให้ผู้ป่วยนอนหงายเหมือนเดิม ใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาบาง ๆ บริเวณเหนือราวมข้างรักแร้ด้านหน้า บริเวณสะบักหลัง และบริเวณตั้งแต่ต้นแขนไปจนถึงปลายนิ้วมือ เสร็จแล้วใช้มือบีบกด จับแล้วดึงเส้นบริเวณเหนือราวมข้างรักแร้ด้านหน้า กด บีบ นวด บริเวณสะบักหลัง นวดไล่ไปตามแนวเส้นแขนตั้งแต่ต้นแขนด้านหน้าและด้านหลังตลอดไปถึงปลายนิ้วมือ พร้อมดึงแขน มือ และนิ้วมือ ให้ทำเหมือนกันทั้งสองข้าง ประมาณ 10 นาที

(9) ให้ผู้ป่วยนอนตะแคงให้ด้านที่เป็นอัมพฤกษ์-อัมพาตอยู่ด้านบน ใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาที่มือหมอบาง ๆ ใช้นิ้วมือ ข้อนิ้วมือ หรือข้อศอก แล้วแต่ ความเหมาะสม นวด กด บีบ เฉพาะข้างที่เป็นอัมพฤกษ์-อัมพาตตามแนวเส้นข้างลำตัวตั้งแต่ศีรษะ คอ บั้นเอว ข้างท้อง ข้างสะโพกไล่ตลอดไปถึงเข่า ประมาณ 10 นาที

(10) ให้ผู้ป่วยนอนหงายขึ้นอีกครั้ง ใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาบาง ๆ บริเวณเข่าและหน้าขา จับขาผู้ป่วยงอเข่า ใช้สันเท้าเหยียบกดขันตามแนวเส้นบริเวณหน้าขาไล่ขึ้น-ลงตั้งแต่โคนขาถึงบริเวณเหนือเข่า ให้ทำเหมือนกันทั้งสองข้าง การใช้สันเท้าเหยียบ กด ขันบริเวณหน้าขาไล่ขึ้นลง ให้ทำแต่พอเหมาะพอควรแก่กำลังและสภาพของผู้ป่วย ประมาณ 5-7 นาที

(11) ให้ผู้ป่วยนอนคว่ำ ใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาบาง ๆ ตั้งแต่บริเวณโคนขาอ่อนด้านหลังไปถึงเข้าใช้สันเท้า เขียบ กด บริเวณก้นกบ และตามแนวเส้นขาอ่อนด้านหลังไล่ขึ้น-ลงตลอดไปถึงเข้าทั้งสองข้าง ประมาณ 5-7 นาที

(12) จับสันเท้าและปลายเท้าผู้ป่วยแล้วหมุนข้อเท้าวนไปวนมาหลาย ๆ รอบ ดึงข้อเท้าและข้อนิ้วเท้าทั้งสองข้าง (กะน้ำหนักและจำนวนครั้งแต่พอสมควร ซึ่งต้องพิจารณากำลังและสภาพของผู้ป่วย)

(13) ประคองให้ผู้ป่วยอยู่ในท่านั่ง (หากผู้ป่วยไม่สามารถนั่งได้ด้วยตัวเองก็ให้ญาติช่วยประคอง) หมอใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาที่มือตัวเองบาง ๆ จากนั้นใช้นิ้วมือดึง กด บีบ และนวดผู้ป่วย ตามแนวเส้นตรงบริเวณท้ายทอย ไล่ลงไปที่ดินคอ ไหล่ สะบัก และแขนทั้งสองข้าง นวดนานประมาณ 5-7 นาที

(14) ใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาบริเวณต้นคอ และแนวเส้นกระดูกสันหลังของผู้ป่วยเพียงบาง ๆ ใช้นิ้วมือ ข้อนิ้วมือ หรือข้อศอก นวด กด จากต้นคอ ไล่ลงไปตามแนวเส้นกระดูกสันหลังทั้งสองข้าง ตลอดไปถึงบั้นเอวและกระเบนเหน็บประมาณ 10 นาที

(15) หมอใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาที่บริเวณปลายนิ้วมือตัวเองแต่เพียงบาง ๆ จากนั้นใช้นิ้วมือ กด นวดผู้ป่วยบริเวณศีรษะตรงกลางกระหม่อม หน้าผาก ขมับ (จุดบริเวณรอยนูนตรงขมับทั้งสองข้าง หมอพื้นบ้านเรียกว่า จุดลิบลิว) คิ้ว กระจับอกตา ไบหู ขากรไรกร ทั้งสองข้าง และคาง

(16) ผู้ป่วยตักน้ำล้างมือให้หมอเมื่อนวดเสร็จ หากผู้ป่วย ไม่สามารถทำได้ก็ให้ญาติผู้ป่วยทำแทน เชื่อว่าจะเป็นการดีทั้งต่อผู้ป่วยและหมอผู้ทำการรักษา ทำให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยได้เร็วขึ้น และหมอผู้ทำการรักษาก็จะปราศจากโรคภัยไข้เจ็บด้วย

(17) แนะนำให้ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยใช้น้ำมันสมุนไพรลูบทาตามแนวแขน ขา ฝ่ามือ ฝ่าเท้า หรือบริเวณที่เป็นอัมพฤกษ์-อัมพาตบ่อย ๆ อย่างน้อย ให้ได้วันละ 3 ครั้ง เช้า เทียง เย็น และให้ทำกายบริหาร หรือเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ดึงข้อนิ้วมือ นิ้วเท้า และหมุนข้อเท้าผู้ป่วยทุกวันในตอนเช้า ให้ผู้ป่วยฝึกสมาธิและให้ผู้ป่วยได้รับแสงแดดในตอนเช้าทุกวัน

3.2.3) การใช้ยาสมุนไพรประคบ การประคบด้วยสมุนไพรเป็นขั้นตอนวิธีการรักษาหลังจากการนวดเสร็จแล้ว โดยหมอพื้นบ้านจะใช้ลูกประคบสมุนไพรที่เตรียมไว้ตั้งบนหม้อน้ำเดือด เมื่อได้ที่แล้วก็จะนำลูกประคบมาวางประคบตามแนวเส้นต่าง ๆ ตั้งแต่ศีรษะ ต้นคอ ท้ายทอย ไหล่ หลัง และโดยเฉพาะตามแนวเส้นสันหลังทั้งสองเส้น แนวเส้นที่แขน ขา และตลอดไปถึงมือ เท้าทั้งสองข้าง และกลางใจฝ่ามือฝ่าเท้า โดยใช้เวลาในการประคบประมาณ 40 นาที

หลังจากการประคบให้ผู้ป่วยได้พักผ่อนประมาณ 15-20 นาที แล้วอาบน้ำรับประทานอาหาร และให้ยากินสมุนไพรตามลำดับที่กล่าวแล้วแต่ต้นต่อไป (จวง ทองแกมแก้ว, 2555)

3.3) ข้อห้าม/ข้อแนะนำสำหรับผู้ป่วยโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต

การรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต นอกจากการรักษาด้วยวิธีการใช้ยาสมุนไพร ในลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว การประพฤติปฏิบัติตนของผู้ป่วยตามคำแนะนำของหมอพื้นบ้าน ก็ถือเป็นสิ่งสำคัญมากอย่างหนึ่งในกระบวนการของการรักษา หากผู้ป่วยไม่สามารถประพฤติปฏิบัติตนตามคำแนะนำของหมอพื้นบ้านได้ การรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตในครั้งนั้นก็มิมีโอกาสหายได้ยาก ดังที่ จวง ทองแกมแก้ว (2555) ได้กล่าวว่า การรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตนั้นไม่ใช่เพียงแต่รักษาด้วยการนวด การประคบ และการให้กินยาสมุนไพรเท่านั้น ผู้ป่วยจำเป็นต้องประพฤติปฏิบัติตนตามคำแนะนำของหมออย่างเคร่งครัดด้วย จึงจะทำให้ผู้ป่วยหายจากอาการเจ็บป่วยที่เป็นอยู่ได้เร็วขึ้น เช่น ไม่ควรรับประทานอาหารที่มีรสเค็มจัด เค็มจัด อาหารที่ ย่อยยาก มีไขมันมาก ของหมักดอง ปลาไม่มีเกล็ด ปลามีเงี่ยงทุกชนิด น้ำอัดลม เหล้าเบียร์ และไม่สูบบุหรี่ รับประทานอาหารให้เป็นเวลา ดื่มน้ำให้เพียงพออยู่เสมอ ระวังแสงแดดในตอนเช้า หมั่นออกกำลังกายด้วยการบริหาร ข้อ กล้ามเนื้ออย่างสม่ำเสมอ พักผ่อนให้เพียงพอ ทำจิตใจให้สงบ อย่าเครียดและกังวล จนเกินไป ให้ทำบุญตักบาตร หรือนำปิ่นโตไปวัดในทุกวันพระและกรวดน้ำ แผ่เมตตา อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับเจ้ากรรมนายเวรหรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว หรือทำบุญทำทานในลักษณะอื่น ๆ เมื่อมีโอกาส และเมื่ออาการเจ็บป่วยที่รักษาหายดีแล้วก็ให้นำปิ่นโตไปวัดให้ได้อีก 3 วันติดต่อกัน

4) ผลของการรักษา

จากการศึกษาผลของการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้าน อำเภอบางกล่ำ จังหวัดสงขลา โดยการสัมภาษณ์ผู้ป่วยที่มารับการรักษาที่หมอพื้นบ้าน ปรากฏผลของการศึกษาสรุปได้ว่า หลังจากที่ผู้ป่วยตัดสินใจเลือกรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตกับหมอพื้นบ้านด้วยการกินยาสมุนไพร การนวดด้วยน้ำมันสมุนไพร การประคบด้วยสมุนไพร และรวมถึงการปฏิบัติตนตามข้อห้าม/ข้อแนะนำในระหว่างการรักษา ตามวิธีการการรักษาของหมอพื้นบ้านเป็นเวลาประมาณ 5-6 เดือน ขาข้างซ้ายที่อ่อนแรงกลับมาเดินได้ ทรงตัวรับน้ำหนักได้ ปากเบี้ยวน้อยลง ลิ้นอ่อนลง พูดชัดขึ้น อาการหงุดหงิดซึมโหม อ่อนเพลีย ท้องผูก และนอนไม่ค่อยหลับก็ดีขึ้น ส่วนสภาพร่างกายก็ค่อย ๆ มีสภาพดีขึ้นตามลำดับ ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ป่วย (นิรนาม, 2555) ที่กล่าวว่า

“เพลงว่าดีขึ้นครั้นแหละนะ กับแลกหนูสั้น จากเถ่เดินไม่ได้ ชะพอได้เดินได้ ไหมมั้ง ถึงไปไหนไกล ๆ ไม่ได้ ชะได้เดิน โหยะแซ่ ๆ เร็น ไม่ขัดใจแลง แต่โลก ถือไม้ทำแหละ สากล้ออสิ้ม ถ้าครบล้มครุบไทร เดียวอิหนักว่าเถ่...ถึงเถ่เมล้อยเถ่ ไทรโหยะชะ โทรสิกว่าเบาขึ้น พอได้นอนหลับมั้ง อิเพลงไทรกินไทรชะสาว่า ยังชั่วว่าแต่แลก ชีไทรชะคล่องขึ้นไม่โหมถ่องแลง โทรสิกเบาตัวขึ้น ในจิตในใจ ไทรชะสาว่าดีหว่าแต่แลกสักหิด พอได้ช่วยตัวเองทำไทร ๆ ได้มั้ง”

แปล: อาการดีขึ้นกว่าเมื่อก่อนเยอะ จากที่เดินไม่ได้ก็พอเดินได้บ้าง แม้ไม่ได้ไปไหนไกล ๆ ได้เดินอยู่บริเวณใกล้ ๆ บ้านก็ยังดี ไม่เครียดจนเกินไป แต่ก็ต้องใช้ไม้เท้า เนื่องจากกลัวหกล้ม ถ้าเกิดหกล้มขึ้นมาอาการจะหนักกว่าเดิม...อาการปวดเมื่อยก็ทุเลาลง ได้นอนหลับบ้าง และจะพูดจะกินอะไรก็รู้สึกดีขึ้น ขับถ่ายคล่องขึ้น รู้สึกเบาสบายตัว จิตใจก็รู้สึกสบายขึ้นสักนิด ไม่โมโหง่าย เหมือนแต่ก่อน พอช่วยเหลือตัวเองทำอะไรได้บ้าง

จากการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาตของหมอพื้นบ้านและผลของการรักษาในผู้ป่วยบางราย ตั้งแต่ขั้นตอนการตรวจวินิจฉัยโรค วิธีการรักษาด้วยการใช้สมุนไพรกิน การนวดด้วยน้ำมันสมุนไพร การประคบด้วยสมุนไพร และรวมถึงข้อห้าม/ข้อแนะนำในการปฏิบัติตนของผู้ป่วยในระหว่างการรักษา สรุปได้ว่า การรักษาโรคอัมพฤกษ์-อัมพาต ตามกรรมวิธี และขั้นตอนดังกล่าวของหมอพื้นบ้าน ทำให้ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้น